

Makale Türü	Eylül 2022	Cilt	Sayı
Araştırma Makalesi	Başvuru Tarihi: 18.07.2022 Kabul Tarihi: 03.08.2022	2	2

ENGELLİ KADINLARIN YAŞADIKLARI SORUNLARI PIERRE BOURDIEU'NUN SOSYAL-EKONOMİK-KÜLTÜREL SERMAYE TERİMLERİ BAĞLAMINDA DÜŞÜNMEK

Özlem ŞAKAR*

Öz

Engelli kadınların toplumsal hayat içerisinde yaşadıkları sorunlar, kendilerini gerçekleştirebilmelerinin önünde bariyer teşkil etmektedir. Bu durum bir anlamda engelli kadınların sosyalleşme süreçlerinde, ilişki ağlarında yani özel ve kamusal alanda rol ve statü elde edememelerine yol açmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı Bourdieu'nun sosyal sermaye ve sosyal sermayenin dönüştürülmüş biçimi olan ekonomik ve kültürel sermaye terimleri bağlamında engelli kadınların yaşadıkları sorunları ortaya koymak, benlik algılarını ve kendilerini gerçekleştirebilmelerini desteklemektir. Araştırma fenomenoloji deseni ile şekillendirilmiştir. Bu çalışma aynı zamanda kuramsal arka plana sahiptir. Araştırmada Bourdieu'nun sosyal-ekonomik-kültürel sermaye terimlerinden temalar belirlenmiştir. Bu temalar doğrultusunda engelli kadınların hayatlarında birçok alana nasıl yön verdikleri tespit edilmiştir. Kartopu örneklem yöntemi ile 15 engelli kadına ulaşılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verilerine yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak ulaşılmıştır. Görüşmeler sonucunda ulaşılan veriler arasında anlamlı ve tutarlı ilişkiler kurmak amacıyla MAXQDA programı kullanılmıştır. Sosyal-ekonomik-kültürel sermayeleri incelenen engelli kadınların toplumsal hayat içerisinde çeşitli sorunlar yaşadıkları saptanmıştır. Engelli kadınların yaşadıkları sorunları çözmeye mikro-mezzo-makro anlamda sosyal sermayelerine yönelik işlevsel çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Ahahtar Kelimeler: Engelli Kadınlar, Sosyal Sermaye, Kültürel Sermaye, Ekonomik Sermaye, Sosyal Sorunlar

THINKING ABOUT THE PROBLEMS EXPERIENCED BY WOMEN WITH DISABILITIES IN THE CONTEXT OF PIERRE BOURDIEU'S CONCEPTS TERMS OF SOCIAL, ECONOMIC AND CULTURAL CAPITAL

Abstract

The problems experienced by women with disabilities in public life are a barrier to their ability to realize themselves. In a sense, this situation leads to the fact that women with disabilities cannot achieve roles and status in socialization processes, relationship networks, that is, in the private and public sphere. In this direction, the aim of the research is to identify the problems experienced by women with disabilities in the context of Bourdieu's terms of social capital and economic and cultural capital, which is a transformed form of social capital, to support their self-perception and self-realization. The research is shaped by the phenomenology pattern. This work also has a theoretical background. In the research, the themes of Bourdieu's terms of social-economic-cultural capital are identified. In line with these themes, it has been determined how disabled women guide many areas in their lives. Interviews were conducted by reaching 15 disabled women using the snowball sampling method. The data of the study were obtained using a semi-structured interview form. The MAXQDA program was used to establish meaningful and consistent relationships between the data obtained as a result of the interviews. It was determined that disabled women, whose social-economic-cultural capitals were examined, experienced various problems in social life. In order to solve the problems experienced by disabled women, it is necessary to carry out functional studies on social capital in the micro-mezzo-macro sense.

Keywords: Women with Disabilities, Social Capital, Cultural Capital, Economic Capital, Social Problems

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, sakarozlem431@gmail.com, 0000-0002-1026-8962

1. GİRİŞ

Engelli kadınların sosyal hayattaki durumları sosyo-demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Meekosha (2005: 17-18) engelli bireylerin cinsiyet, yaş, toplumsal kimlik, sınıf vb. farklılıklarının hiyerarşi olarak anlaşılmasını, çeşitlilik olarak kabul edilip farkında olunması gerektiğini belirtmiştir. Pearson (2012: 32) engelliliğin sadece bireysel ve tıbbi boyutta ele alınarak homojenleştirilmesine karşı çıkan araştırmacıların, engelliliğin cinsiyet vb. gibi olgularla birleştirilmesi gerektiğini ifade ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca sınıf, ırk, cinsiyet, yaş, cinsellik ve engelliliğin birbirinden ayrı olgular değil toplumsal hayat içerisinde birbirlerini etkileyen eş zamanlı olgular olduğuna dikkat çekmiştir. Kahraman-Güloğlu (2019) da “engelli bireyler ve kadınlar arasındaki çeşitliliğin” (s. 263) göz ardı edildiğini vurgulamıştır. Aslında engelli kadınların özelliklerinin ve yaşamsal deneyimlerinin farkında olunmaması ve çeşitliliklerin kabul edilmemesi durumu engelli kadınların farklı alanlarda ayrımcılıkla karşılaşmasına neden olmaktadır. Yine Makkonen (2002: 10) engelli bireyin “cinsiyet, yaş ve engellilik” nedeniyle engelli bir kadının ise nitelikli bir işe kabul edilmede “toplumsal cinsiyetçi yapı” nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldığını belirtmiştir. Engelli kadın tekerlekli sandalye kullandığı için binalara erişimde sorunlar yaşıyorsa “engellilik” nedeniyle ayrımcılığa uğradığını da ifade etmiştir. Engelli kadınların yaşadıkları ayrımcılık onların birçok alanda sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Araştırmacılar, engelli kadınların toplumsal hayat içerisinde, aile ve evlilik hayatından, eğitim, istihdam ve sağlık alanından, toplumsal bilinçsizlik ve önyargılardan, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıktan, erişilebilirliğin-ulaşılabilirliğin olmamasından kaynaklı sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir (Altıntaş, 2020; Buz ve Karabulut, 2015; Boylan, 1991'den akt.: Karataş ve Gökçearsan-Çıfci, 2010: 151; Çelik ve Çalık-Var, 2021; Kurnaz-Özdemir, 2012; Orhan ve Özkan, 2016).

UN Women (2018: 7) de engelli kadınların karşılaştıkları marjinalleşme, yapısal ve sosyal engeller bir araya geldiğinde daha düşük ekonomik seviye ve sosyal statü, daha fazla şiddet ve istismar riskine neden olduğu ve bu durumun engelli kadınların eğitim olanaklarına, üreme sağlığı ve cinsel sağlık hakkına erişimine, sivil, siyasi ve hukuki alandaki karar alma mekanizmalarına katılımına engel oluşturduğu belirtilmiştir. Stubbs ve Tawake (2009: 7) de engelli kadınlar ve kız çocukları için acil çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu çalışmaların, onların haklarını geliştirecek ve kapsamını artıracak kanunların, plan ve programların olması gerektiğini, eğitim seviyelerinin yükseltilmesi, nitelikli sağlık hizmetlerine erişimlerinin artırılması, işsizliklerinin azaltılması, binalara ve toplu taşıma araçlarına erişimlerinin kolaylaştırılması yönünde olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Singleton ve ark. (2002: 1) engelli kadınların uluslararası kalkınma alanlarında yeterince görünmediğini ve hizmetlere erişiminin

yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Eğitim olanaklarının ve sağlık hizmetlerinin yetersizliğine, yoksulluğa, şiddete ve istismara karşı önlemlerin alınmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

Engelli kadınların yaşadıkları sorun alanlarının belirtilmesine ve çeşitli önlemlerin alınmasına yönelik ifadelere uluslararası çalışmalarda da rastlanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında ele alınan uluslararası çalışmalar aşağıdaki gibidir:

BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin giriş kısmının (v) bendinde "engelli bireylerin, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime erişimini sağlamak ayrıca engelli bireylerin, insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmasını sağlamadaki öneminin kabul edilmesi" gerektiği vurgulanmıştır. BM EHİS'in genel yorumlarından üçüncüsü engelli kadınları ve kız çocuklarını konu almıştır. BM Engelli bireylerin Hakları Komitesi tarafından BM EHİS'in 6. Maddesinde engelli kadınların ve kız çocuklarının haklarının göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. CEDAW'ın 18 Sayılı Tavsiye Karar'ında Taraf Devletlerin "engelli kadınların eğitim, istihdam, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenliğe eşit erişimlerini ve sosyal ve kültürel hayatın her alanına katılımlarını sağlayacak (...)" tedbirleri dikkate almaları gerektiği vurgulanmıştır.

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nun (1995) kritik alanlar kısmının 44. Paragrafında kadınlar için var olan anlayış, engelli ve engelsiz tüm kadınların ve kızların istihdam, eğitim, sağlık haklarına erişimi, medyadaki görünümü, yeteneklerini ortaya koyabilecekleri kaynaklara erişimi, karar alma mekanizmalarına katılımı, geleneksel toplumsal cinsiyetçi yapının kalıp yargıları konusunda ve alanlarında yaşadıkları eşitsizlikler ve yetersizlikler sebebiyle birçok kurum ve kuruluşun stratejik eylem ve planlar yapmasına yönelik anlayıştır.

Kahraman-Güloğlu (2019) Engelli Kadınlar için Uluslararası Liderlik Forumu'nun 15-20 Haziran 1997 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Washington D.C.'de gerçekleştirildiğini ve bu forumda "engelli kadınlar ve kız çocukları için eğitim, sağlık hizmetleri, istihdam, aile kurma ve toplumsal yaşama erişim" (s. 275) gibi önemli alanlarda önlemlerin alınması ve araştırmaların yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Literatürde engelli kadınların yaşadıkları sorunları ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma Bourdieu'nun sosyolojik araştırma temellerini oluşturan sosyal-ekonomik-kültürel sermaye terimleri etrafında konuyu ele alması açısından önemlidir.

Bu araştırmanın amacı Bourdieu'nun sosyal-ekonomik-kültürel sermaye terimleri bağlamında engelli kadınların, sosyal hayatlarında yaşadıkları sorunları ortaya koymak, benlik algılarını ve kendilerini gerçekleştirebilmelerini desteklemektir. Ayrıca engelli

kadınların, bireylerle ve kurumlarla olan iletişimlerini, bağlılık ve güven düzeylerini tespit etmektir. Bu amaçlara ulaşabilmek için ilk olarak giriş kısmında engelli kadın ayrımcılığına birkaç yazarın çalışması doğrultusunda dikkat çekilmiştir. Daha sonra engelli kadınların toplumsal hayat içerisinde yaşadıkları sorun alanlarını ele alan araştırmacıların çalışmalarına ortak vurguda bulunulmuştur. Bir sonraki başlıkta çalışma kuramsal arka plana sahip olduğu için Bourdieu'nun sosyal-ekonomik-kültürel sermaye terimleri açıklanmıştır. Daha sonraki başlıkta sosyal-ekonomik-kültürel sermaye terimleri engelli kadınlarla ilişkilendirilmiştir. Yöntem kısmında çalışmanın oluşturulma süreçleri belirtilmiştir. Bulgular kısmında görüşmeler sonucu ulaşılan verilere yer verilmiştir. Sonuç kısmında çalışma genel olarak değerlendirilmiştir. Öneriler kısmında ise yapılan uygulama doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

Pierre Bourdieu'da Sosyal-Ekonomik-Kültürel Sermaye Terimi

Sosyal sermaye terimini Fransız sosyolog yazar Pierre Bourdieu ve ABD'li sosyolog yazarlar James Coleman ve Robert Putnam kendi bakış açılarıyla kavramsallaştırmışlardır. Ekonomi, siyaset ve sosyoloji gibi birçok alanda sosyal sermaye terimi üzerine araştırmalar yapılmıştır.

Bourdieu, sermayeyi üç başlık altında ele almıştır.

“Hemen ve doğrudan paraya dönüştürülebilir ve mülkiyet hakları içerisinde kurumsallaştırılabilen *iktisadi sermaye*; belirli şartlarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilir ve eğitim nitelikleri şeklinde kurumsallaştırılabilen *kültürel sermaye*; sosyal yükümlülükler oluşturan (“bağlantılar”), belirli şartlarda ekonomik sermayeye dönüştürülebilir ve asillik unvanı şeklinde kurumsallaştırılabilen *sosyal sermaye*.” (Bourdieu, 1986: 16).

Bourdieu (1986: 24-26) sosyal ve kültürel sermayenin kökeninde ekonomik sermaye olduğunu ve sermayelerin birbiri ile ilişkili ve dönüştürülebilir özelliklere sahip olduklarını ifade etmiştir. Dönüştürülmüş ve gizlenmiş ekonomik sermaye türlerini tamamen ortak bir tanımda toplamanın mümkün olmadığına da dikkat çekmiştir. Ekonomik sermayenin kültürel ve sosyal sermayeye, sosyal sermayenin ekonomik ve kültürel sermayeye, kültürel sermayenin ise sosyal ve ekonomik sermayeye dönüştürülebilir nitelikte olduklarını belirtmiştir.

Bourdieu (1983) sermayenin “ya madde biçiminde birikmiş emek ya da iç içe geçmiş emek (...)” (s. 183) olduğunu belirtmiştir. Bourdieu (1986: 16) sermayeyi sadece ekonomide bilinen ve ifade edilen anlamı ile değil de tüm şekliyle anlayıp tanımadıkça toplumsal yapıyı ve dokuyu anlamının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bourdieu, sosyal sermayeyi şu şekilde tanımlamıştır:

“Gerekirse yararlı “destekler” sağlayan sosyal ilişkilerin sermayesi: Herhangi biri toplumsal açıdan önemli konumlara, örneğin siyasi bir kariyer gibi aynı zamanda para değeri de olan konumlara, sahip olan müşterilerinin ilgisini çekmek istediğinde çoğu zaman vazgeçilmez olan saygınlığın ve onurluluğun sermayesidir” (Bourdieu, 1977: 64).

Bourdieu ve Wacquant (1992) ise sosyal sermaye kavramını şu şekilde tanımlamışlardır: “Sosyal sermaye, gerçekte veya uygulamada karşılıklı tanışma ve tanımaya dayalı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, sağlam iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bir bireyin ya da grubun doğru olarak payına düşen kaynakların toplamıdır” (s. 119). Başka bir çalışmada, Bourdieu (1983) sosyal sermayeyi “toplumsal dünyanın birikmiş tarihidir” (s. 183) şeklinde ifade etmiştir.

Bourdieu (1986) sosyal sermayenin kazanılmasında açık ifadelerle “bir gruba üye olmak, aidiyet desteği, güven, güven erozyonu, ağlar, bağlantılar, sosyal ilişkiler, aile, akrabalık, komşuluk ve işyeri ilişkileri, sosyalleşme süreci, yetenek, eğitim” (90-92) gibi kavramların önemini vurgulamıştır.

Bourdieu (1986: 248-249) bireyin aile, akraba, arkadaşlık ve grup bağlantıları ve kurduğu ilişkilerinin işlevselliğinin ve sağlamlığının (veya bireyin sahip olduğu sosyal sermaye düzeyi) her bir bağlantının ehil olduğu sermayenin hacmiyle ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

Kültürel sermaye somutlaştırılma, nesnelleştirilme ve kurumsallaştırılma durumunda bulunmaktadır. Kültürel sermaye ilk somutlaştırılma durumunda, fikirlerin ve bedenin temayülü şeklinde, ikinci nesnelleştirilme durumunda sanatsal ve edebi eserlerle ortaya çıkan kültürel araçlar şeklinde, üçüncü olarak kurumsallaştırılmada ise akademik kurumlar şeklinde bulunmaktadır (Bourdieu, 1986: 243).

Kültürel sermaye “dini sermaye”, “bürokratik sermaye”, “politik sermaye”, “eğitimsel sermaye” şeklinde birçok alanda anlam bulabilmektir (Palabıyık, 2011: 134).

Bu araştırmada engelli kadınların kültürel sermayeleri eğitim hayatı, ekonomik sermayeleri çalışma hayatı, sosyal sermayeleri ise bireylerle iletişimleri ve bağlılık düzeyleri ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Engelli Kadınların Sosyal-Ekonomik-Kültürel Sermaye Düzeyleri

Özkul ve arkadaşlarına (2017) göre “cinsiyetler arası eşitsizlik, ayrımcılık ve istismar” (s. 371) gibi durumlar ve Erdurak’a (2022) göre de “(...) sosyal dışlanmanın, disfonksiyonel yaklaşımların, noksanlık, acizlik ve yük algısının, aidiyet ve kimliğe ilişkin damgalanmaların varlığı (...)” (s. 18) genel olarak kadınların özel olarak engelli kadınların sosyal hayatın birçok alanında kaynak ve fırsatlara erişememelerine, aile ve evlilik hayatında sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Türkiye’de engelli kadınların

karşı karşıya kaldığı sorunları, Erdoğan (2017) "istihdam, toplumsal yaşama katılım, eğitim, farkındalık" (s. 113) olarak sıralamıştır. Engelli kadınların yaşadıkları sorunların nedeni sadece bireysel faktörlere mi dayanmaktadır? Engelli kadınların yaşadıkları sorunlar, Sastry'e (2012) göre "ayrımcılık, aşağılama, taciz, yıldırma" gibi olumsuz davranış ve hareketler "genellikle sosyal, ekonomik, politik ve kültürel faktörlere dayanmaktadır" (s. 12). Sastry'e (2012: 12) göre olumsuz davranış ve hareketler engelli kadınları sosyal etkinliklerden uzak tutarak onları temel yaşam alanlarından ve özgürlüklerinden yoksun bırakmaktadır.

"Bir milyar insan veya dünya nüfusunun %15'i bir tür engellilik yaşıyor. Ortalama olarak, bir grup olarak engelli kişilerin, engelli olmayan kişilere göre olumsuz sosyo-ekonomik sonuçlarla karşılaşma olasılığı daha yüksektir" (The World Bank, 2022). Bu olumsuz duruma karşı engelli kadınların yetkin bireyler olması için sosyal sermaye ve sosyal hizmetin kesişimi noktasında önlemler alınması gerekmektedir. Mathbor (2007: 359) sosyal hizmetin, "sosyal adalet", "insan hakları ilkeleri" bağlamında "engelli kadınların"¹ toplumsal kapasitelerini, işlevselliklerini artırmak için dayanışma, iş birliği, sosyal etkileşim ve sosyal ağlar gibi sosyal sermaye unsurlarını kullandığını belirtmiştir. Hawkins ve Maurer (2012: 356) sosyal sermayeyi, sosyal hizmetin bireysel (mikro), kurumsal (mezzo), toplumsal (makro) boyutlarındaki sosyal ilişkilerin ve sosyal etkileşimlerin ürünü olarak tanımlamışlardır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Bu araştırma nitel yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre "nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plâna alan bir yaklaşımdır" (s. 41). Çalışmada engelliliğe Bourdieu'nun oluşturduğu kuramsal temelden yaklaşılmıştır. Bourdieu, "felsefe, sosyoloji, psikoloji, dil vb. alanların araştırma ilkelerini bir çatı altında sentezleyerek kendi sosyolojik araştırma yöntemini oluşturmuştur" (Dursun, 2018: 71). Bourdieu, sosyolojik araştırmalarının temelini alan ve habitus kavramları ile ifade etmiştir. Bu araştırma ise "sermaye" kavramına odaklanmıştır. Bourdieu'nun sosyal-ekonomik-kültürel sermaye terimlerinden temalar belirlenmiştir. Bu temalardan alt amaçlar oluşturulmuştur. Oluşturulan alt amaçlar araştırmanın sorularına dönüştürülmüştür. Engelli kadınların, bireylerle ve kurumlarla olan iletişimlerine, bağlılık ve güven düzeylerine yönelik deneyimlerini derinlemesine tespit etmek ve bu doğrultuda sosyal hayatta yaşadıkları sorunları saptamak amacıyla araştırma, fenomenoloji deseni ile şekillendirilmiştir. İnsanların yaşanmış deneyimlerini esas alarak

¹ Not: Tırnak işareti içindeki engelli kadınlar kelimesini araştırmacı sonradan eklemiştir.

olguları betimlemeye ve yorumlamaya çalışan fenomenolojik araştırma, sosyolojide, psikolojide, eğitim ve sağlık bilimlerinde kullanılan nitel yöntemin temel desenlerinden birisidir (Creswell, 2018: 77). Bu desende araştırmacılar, “fenomenle ilgili deneyime sahip olan kişilerden veri toplar ve bütün bireylerin deneyimlerinin özünü tanımlayan bütüncül bir betimleme ortaya koyar. Bu betimleme, onların “neyi”, “nasıl” deneyim ettiklerinden oluşur” (Moustakas, 1994'den akt.: Creswell, 2018: 77).

2.2. Araştırmanın Soruları

- Güvene dayalı bir ortam ile güvene dayalı olmayan bir ortam, engelli kadınların sosyal iletişim ağlarını, sosyal bağlılık düzeylerini ve kendilerine olan güvenlerini olumlu yönde mi olumsuz yönde mi etkilemektedir?
- Engelli kadınların aile bireyleri ile olan ilişkileri ve bağlılık düzeyleri olumlu yönde mi olumsuz yönde midir?
- Engelli kadınların yaşadıkları çevrede akrabaları, arkadaşları ve komşuları ile olan ilişkileri ve bağlılık düzeyleri olumlu yönde mi olumsuz yönde midir?
- Çalışan engelli kadınlara çalıştıkları kurumda sağlanan fırsatlar nelerdir? Ayrıca işverenin ve diğer çalışanların engelli kadınlara karşı tutum ve davranışları nasıldır? Bu tutum ve davranışlar engelli kadınların kendilerini güvende hissetmeleri üzerinde etkili midir?
- Çalışmayan engelli kadınların işe girememelerinin önündeki engeller nelerdir? Bu engeller engelli kadınların iyi oluş hallerini ne düzeyde etkilemektedir?
- Engelli kadınların yeteneklerini ortaya koyabilecekleri ve kendilerini gerçekleştirebilecekleri eğitim olanaklarına erişimleri ne düzeydedir?
- Engelli kadınların kendilerini gerçekleştirebilmeleri adına sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yapılması gereken çalışmalar nelerdir?

2.3. Araştırma Grubunun Belirlenmesi

Araştırma grubunu 18 yaş üstü engelli kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelere katılmak istemeyen engelli kadınlar olduğu için araştırmacı da iki engelli kadın ile “Bu konuda bana yardımcı olabilecek, yönlendirebileceğiniz engelli kadın tanıdığınız var mı?” sorusu ile iletişime geçip kartopu örneklem yöntemini kullanarak birbirini tanıyan 15 engelli kadına kolaylıkla ulaşmıştır. Engelli kadınların ikamet ettikleri şehre yönelik bir sınırlama olmamasına rağmen ilk başta iletişime geçilen iki engelli kadın Bursa’da yaşadığı için yönlendirdikleri engelli kadınların da aynı şehirde oldukları tespit edilmiştir. Bu durum, araştırmanın Bursa’da yaşayan engelli kadınlarla sınırlı kalmasına neden olmuştur. Araştırma kapsamında gönüllü 15 engelli kadın ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada fenomenoloji deseni doğrultusunda her bir katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapıldığı için araştırma grubu sınırlı tutulmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verilerine yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak ulaşılmıştır. Görüşmeler için engelli kadınların müsait olduğu günler belirlenmiştir. Görüşmelere başlanılmadan önce engelli kadınlara konu hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Daha sonra katılımcılara, görüşmelerin ses kayıt cihazına alınacağı söylenmiştir. Görüşmeler telefon ile 19.03.2022-30.05.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin yüz yüze değil de telefon ile gerçekleştirilmesi katılımcıların doğal ortamlarında gözlemlenememesine neden olmuştur.

2.5. Verilerin Analiz Edilmesi

Ses kayıt cihazındaki görüşmeler yazıya geçirildikten sonra elde edilen veriler arasında tutarlı ve anlamlı ilişkiler kurmak amacıyla verilerin analiz edilmesinde MAXQDA 2022 programı kullanılmıştır. Analiz sürecinde içerik analizi tekniği dikkate alınmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre "içerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır" (s. 242). Ayrıca bu kavramlara ve ilişkilere "verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması" (s. 243) aşamalarını uygulayarak ulaşılabileceğini de ifade etmişlerdir. Analiz sırasında görüşmeler sürekli okunarak engelli kadınların düşünce ve deneyimlerinin benzerliğine göre ana temalar belirlenmiştir. Bu temalar kod matrisi, kod-alt-kod modeli, doğrudan alıntılarla açıklanarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Tablo 1. Görüşülen Kişilerin Demografik Özellikleri

	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Çalışma Durumu	Engel Nedeni	Engel Kayıp Oranı
G1	27	Üniversite Mezunu	Bekar	Çalışmıyor	Görme Engelli	%97
G2	25	Üniversite Mezunu	Bekar	Çalışmıyor	Süreğen Hastalığı Olan Engelli [Tiroid-Çölyak Rahatsızlığı ve Turner Sendromu]	%49
G3	38	Lise Mezunu	Boşanmış ve 3 çocuğu var	Çalışıyor	Ortopedik Engelli-Süreğen Hastalığı Olan Engelli [Tip 1 Diyabet-Hipertansiyon]	%70

Engelli Kadınların Yaşadıkları Sorunları Pierre Bourdieu'nun Sosyal-Ekonomik-Kültürel Sermaye Terimleri Bağlamında Düşünmek

G4	32	Üniversite Mezunu	Bekar	Çalışıyor	Süreğen Hastalığı Olan Engelli [Turner Sendromu]	%61
G5	25	Üniversite Mezunu	Bekar	Çalışıyor	Görme Engelli	%56
G6	33	Lise Mezunu	Bekar	Çalışmıyor	Ortopedik Engelli	%96
G7	29	Lise Mezunu [Ön Lisans Okuyor]	Bekar	Çalışmıyor	Bedensel Engelli	%92
G8	27	Üniversite Mezunu	Bekar	Çalışıyor	Ortopedik Engelli	%92
G9	40	Okur-Yazar değil	Bekar	Çalışmıyor	Ortopedik Engelli [Serebral Palsi]	%100
G10	47	Ortaokul Mezunu	Bekar	Çalışıyor	Ortopedik Engelli	%95
G11	47	Üniversite Mezunu	Bekar	Çalışmıyor	Bedensel Engelli	%91
G12	38	İlkokul Mezunu	Bekar	Çalışmıyor	Bedensel Engelli	%96
G13	39	İlkokul Mezunu	Evli ve 2 çocuğu var	Çalışmıyor	Ruhsal Engelli [Atipik Psikoz-Hafif Derece Mental Reterdasyon]	%63
G14	54	İlkokul Mezunu	Evli ve 2 çocuğu var	Çalışmıyor	Ortopedik Engelli [Çocuk Felci-Polio]	%80
G15	26	Üniversite Mezunu	Bekar	Çalışıyor	Bedensel Engelli	%90

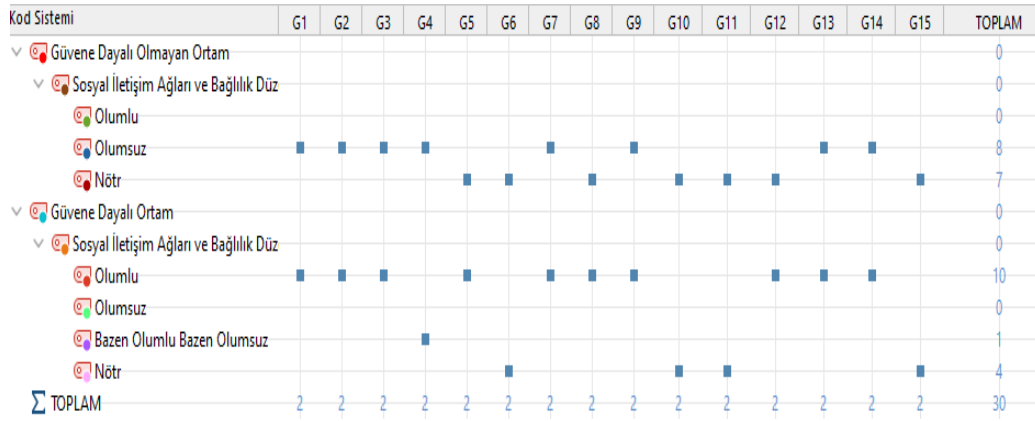
Engelli kadınlardan 6'sı ortopedik engelli, 4'ü bedensel engelli, 2'si görme engelli, 2'si süreğen hastalığı olan engelli, 1'i ruhsal engellidir. 6 ortopedik engelli kadın içerisinde 1 ortopedik engelli kadının süreğen hastalıktan kaynaklı engeli de bulunmaktadır. Engelli kadınlardan 6'sı 25-30 yaş, 6'sı 30-40 yaş, 3'ü ise 40-55 yaş aralığındadır. Engelli kadınlardan 11'i bekar, 2'si evli, 1'i ise eşinden boşanmıştır. Engelli kadınların 7'si üniversite, 2'si lise, 1'i ortaokul, 3'ü ilkokul mezunudur. 1'i okur-yazar değildir. 2 lise mezunu engelli kadından 1'i aynı zamanda ön lisans okumaktadır. Engelli kadınlardan 9'unun çalışmadığı, 6'sının ise çalıştığı görülmektedir.

Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler "Sosyal İletişim Ağları ve Bağlılık Düzeyi", "Aile, Akrabalık, Arkadaşlık, Komşuluk İlişkileri ve Bağlılık Düzeyi", "Çalışma Hayatı", "Eğitim Olanaklarına Erişim" temaları altında yorumlanmıştır.

3.1. Sosyal İletişim Ağları ve Bağlılık Düzeyi

Bu tema altında engelli kadınların güvene dayalı ortam ile güvene dayalı olmayan ortamdaki sosyal iletişim ağları ve bağlılık düzeyleri incelenmiştir. Bu doğrultuda engelli kadınların kendi deneyimlerinden tespitler yapılarak yaşadıkları sorunlar da ortaya koyulmuştur.

Aşağıdaki şekilde güvenli ve güvensiz ortamın katılımcıların sosyal iletişim ağlarını ve bağlılık düzeylerini nasıl etkilediğine dair düşüncelerin dağılımları gösterilmiştir.

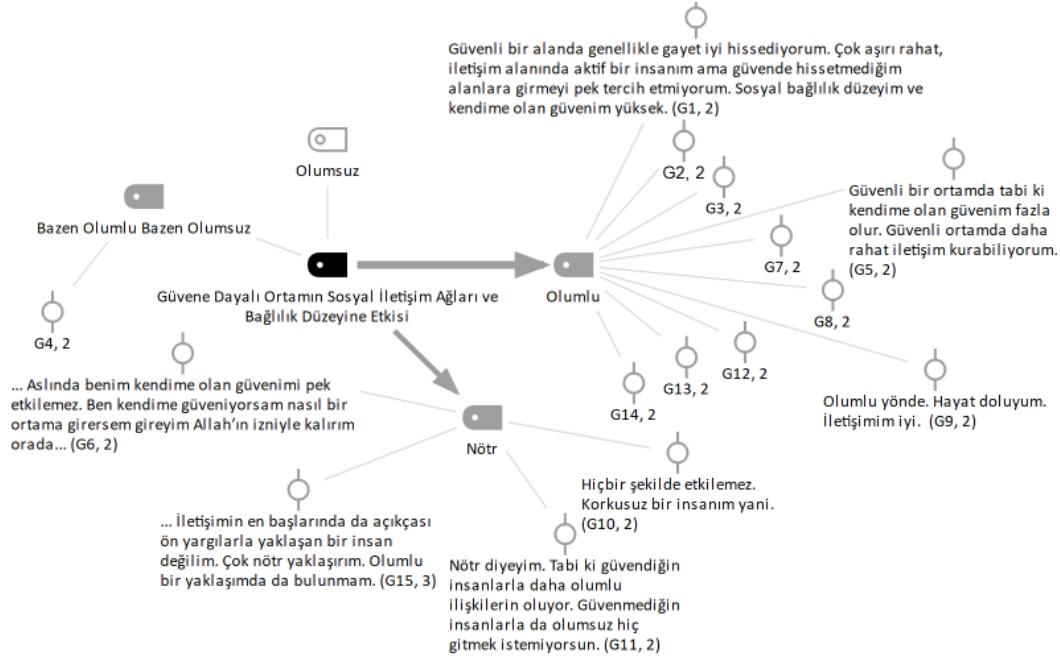
Şekil 1. Sosyal İletişim Ağları ve Bağlılık Düzeyi Kod Matrisi

30 görüşün ifade edildiği kod matrisinde güvenli ortam ile güvensiz ortam için ana kodlar ve alt kodlar oluşturulmuştur. Güvenli ortamın 10 katılımcının sosyal iletişim ağlarını ve bağlılık düzeylerini olumlu, 1 katılımcıyı bazen olumlu bazen olumsuz yönde etkilediği, 4'ünü hiç etkilemediği, güvensiz ortamın ise 8 katılımcıyı olumsuz yönde etkilediği, 7'sini ise hiç etkilemediği görülmektedir.

Katılımcıların düşünce ve deneyimleri güvene dayalı ortam ile güvene dayalı olmayan alt temaları altında değerlendirilmiştir.

3.1.1. Güvene Dayalı Ortam

Bu alt temaya yönelik düşünceler genel olarak "güvendiğin insanlarla daha olumlu ilişkilerin oluyor" şeklindedir. Katılımcıların bazılarının güvenli ortama dair düşünceleri şu şekildedir:

Şekil 2. Güvene Dayalı Ortamdaki Sosyal İletişim Ağları ve Bağlılık Düzeylerine Yönelik Görüşlerin Kod-Alt- Kod Modeli

Yine bu alt temaya yönelik diğer katılımcıların düşünceleri ise şu şekildedir:

“Olumlu yönde etkiliyor. Sosyal bir insan olduğumun farkına varabildim. Ev hanımlığı yaparken boş bir insan olduğumu fark ettim. Yeni ortamlar görebildim. Arkadaş çevresi edinebildim. Programlarda yer alıp başarabildiğim için kendime güven duygusu daha çok arttı. Kişisel olarak kimseye güvenmiyorum. Yaşım itibarıyla, gördüğüm ortamlar sayesinde daha iyiyim, ayakları üstünde duran birisiyim şu an.” (G3)

Daha öncesinde ev hanımı olan sonrasında meslek sahibi olan G3'ün sosyal iletişim ağlarına katılımı arttıkça kendisine olan güveninin de arttığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda çalışma hayatı, alınan eğitimler, yaş, kültür, deneyim vb. faktörler bireylerin sosyal iletişim ağlarının ve kendilerine olan güvenin artmasında ya da azalmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

“Olumlu yönde etkilemektedir. Güven duyduğum yerde dururum. Güvendiğim kişilerin ne ihtiyacı olursa elimden geleni yaparım.” (G7)

G7'nin ifadelerinden anlaşılacağı üzere güven duygusunun olduğu bireyler arasında dayanışma ve yakınlık da artmaktadır.

Bir katılımcı ise güvenli ortamda sosyal iletişim ağlarının ve bağlılık düzeyinin bazen olumlu bazen olumsuz yönde olduğunu şu ifadelerle aktarmıştır:

“Bazı insanlara güvenemezsin bazı insanlara güvenirsin ama genelde güvenirim. İnsanlara kolay şekilde güvenim, kendime olan güvenimi bazen olumlu bazen olumsuz yönde etkiliyor. O zaman kendine ya da karşındakine kırılıyorsun. İnsanlara baştan bir

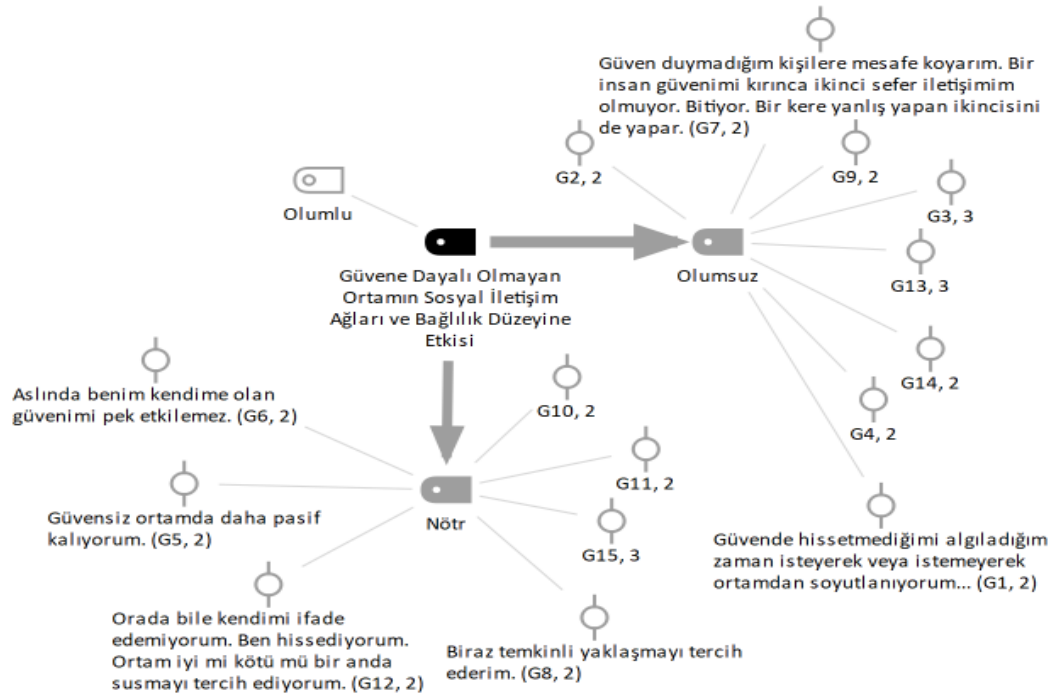
güven veririm. Yaşadıklarımın dolaylı görünce bile korktuğum insanlar var. Özellikle karşı cinsten ya da akrabalarımın beni korkutan tipler var. Çocukluğumda bana zorbalık, kötülük eden insanlara benzeyen tipler. Tanımadan görünce bile irkildiğim, yanında kaskatı kesildiğim, rahat davranmadığım insanlar... Sıkılıyorum, yoruluyorum, bunalıyorum onların karşısında elimi, ayağımı nereye koyacağımı bilmiyorum. Korku var içimde çünkü bunlar kaldı geriye. Yaşadıklarımın sonra verdiğim güveni yavaş yavaş geri almayı bir tık öğrendim diyebilirim.” (G4)

G4'ün geçmişte ve şu anda yaşadığı olumsuzlukların kendisini ruhen yorgunluk ve korku duygusu içerisinde bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu duygular ise katılımcının insanlarla olan sosyal iletişimine ve bağlılığına etki etmiştir. Geçmişte ve içinde bulunulan anda yaşanan olumlu ve olumsuz durumların sosyal sermaye ve sosyal iletişim ağlarına pozitif veya negatif yönde etkisi olduğu söylenebilir.

Şekil 2’de nötr alt kodu altında yer verilen düşüncelerden katılımcıların kendilerine olan güven duygularının tam olmasından dolayı buldukları ortamdaki etkilenmedikleri anlaşılmaktadır.

3.1.2. Güvene Dayalı Olmayan Ortam

Güvensiz ortamda ise katılımcıların genel olarak ortamdaki soyutlandıkları, mesafeli ve temkinli oldukları, pasif kaldıkları, korunma mekanizması oluşturdukları tespit edilmiştir. Katılımcıların bir kısmının güvensiz ortama dair düşünceleri şu şekildedir:

Şekil 3. Güvene Dayalı Olmayan Ortamdaki Sosyal İletişim Ağları ve Bağlılık Düzeylerine Yönelik Düşüncelerin Kod-Alt- Kod Modeli

Şekil 3'te düşüncelerine yer verilen katılımcılara ek olarak bir başka katılımcı insanlara olan güveninin kırıldığını ve ruhen yorgunluk içerisinde bulunduğunu şu cümlelerle aktarmıştır:

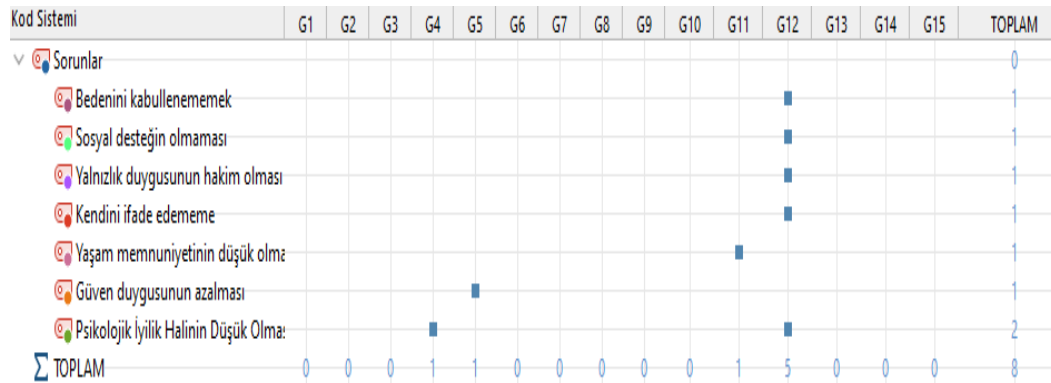
"...Çok sevdim, çok güvendim... Güvenim kırıldı, canım yandı... Şu an psikolojik olarak yoğun, ruhumun yara aldığı bir dönemdeyim. Bu yaralarla ilgileniyorum. Şu an terapistten destek alıyorum. Yaşam koçuyum, bu alanda insanlara faydalı olmaya çalışırken kendimle ilgilenmez, kendi yaralarımı yok sayarsam hiçbir yol kat edemeyeceğimi düşünerek kendimle ilgilenmeye başladım." (G4)

G2 güvensiz ortamdaki iletişiminden ve bağlılık düzeyinden şu şekilde bahsetmiştir:

"...Güvensiz ortamda iletişimim kuvvetli olmaz. Karşımdaki kişiye güvenmediğim zaman bir şeyler paylaşmam." (G2)

Şekil 3'te nötr alt kodu altında yer verilen düşüncelerden katılımcıların güvensiz ortamdan pek etkilenmedikleri, pasif kaldıkları anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki şekilde sorun yaşadığı anlaşılan katılımcıların düşüncelerinden tespit edilen sorunların dağılımları gösterilmiştir.

Şekil 4. Sosyal İletişim Ağları ve Bağlılık Düzeyi Konusundaki Düşüncelerden Tespit Edilen Sorunların Kod Matrisi

8 görüşün ifade edildiği kod matrisinde sorunlara dair alt kodlar oluşturulmuştur. G4, G5, G11, G12'nin düşüncelerinden sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. G12'nin daha çok sorun yaşadığı görülmektedir. Diğer katılımcıların ise sorun yaşamadıkları anlaşılmaktadır.

Toplum içerisindeki bireyler arasında güven duygusunun oluşmadığı, iletişimin ve bağın bozulduğu durumlarda yabancılaşma duygusu hâkim olmaya başlamaktadır. "Yabancılaşma, insanın çevresinden, işinden, emeğinin ürününden ya da benliğinden uzaklaşma ya da ayrılma duygusunu dile getiren kavramdır" (Ünaldı, 2011: 1). Bu doğrultuda yabancılaşma, yalnızlaşma, memnuniyetsizlik, güvensizlik, üzüntü, özgüven eksikliği gibi faktörler sosyal iletişimi ve kendine güveni azaltmaktadır.

Katılımcılar arasından G12'deki katılımcı insanlara olan güveninin ve bağının azaldığı durumlarda iyi oluş halinin düştüğünü, hayatının anlamsızlaştığını ve yalnızlaştığını şu şekilde ifade etmiştir:

"İnsanlara güvenmiyorum. Kötü ortama girmiyorum. Çok fazla çevre edinmiyorum. Kendimi ifade edemiyorum. Psikoloji olarak iyi değilim. Her zaman böyle yalnızım. Boşluğa düşüyorum. Kendi başıma kalkmaya çalışıyorum. Beden olarak, kafa olarak yorgunum. Kendimi engelli olarak görmesem de ister istemez bedensel halimi takıyorum." (G12)

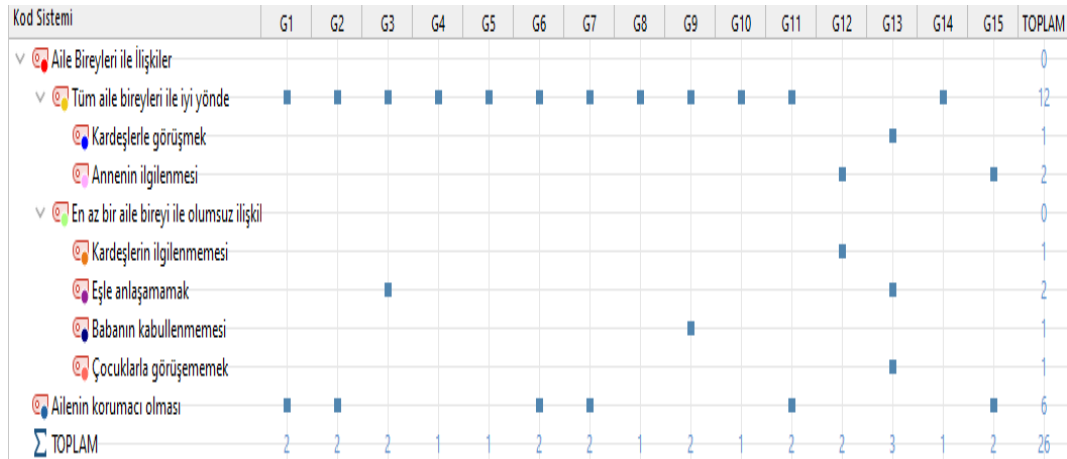
G12'nin ifadelerinden sosyal sermaye düzeyinin düşük, G4, G5, G11'in ise yaşadıkları sorunlara göre sosyal sermayelerinin orta düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu tema altında sorun yaşamadığı anlaşılan katılımcıların birçoğunun ise güvenli ve güvensiz ortamdaki sosyal iletişim ağları ve bağlılık düzeylerine yönelik sosyal sermayelerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Aile, Akrabalık, Arkadaşlık, Komşuluk İlişkileri ve Bağlılık Düzeyi

3.2.1. Aile Bireyleri ile İlişkiler ve Bağlılık Düzeyi

Bu alt tema altında katılımcıların aile bireyleri ile ilişkileri ve bağlılık düzeyleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların kendi deneyimlerinden tespitler yapılarak yaşadıkları sorunlar da ortaya koyulmuştur.

Aşağıdaki şekilde katılımcıların aile bireyleri ile ilişkilerine dair düşüncelerinin dağılımları gösterilmiştir.

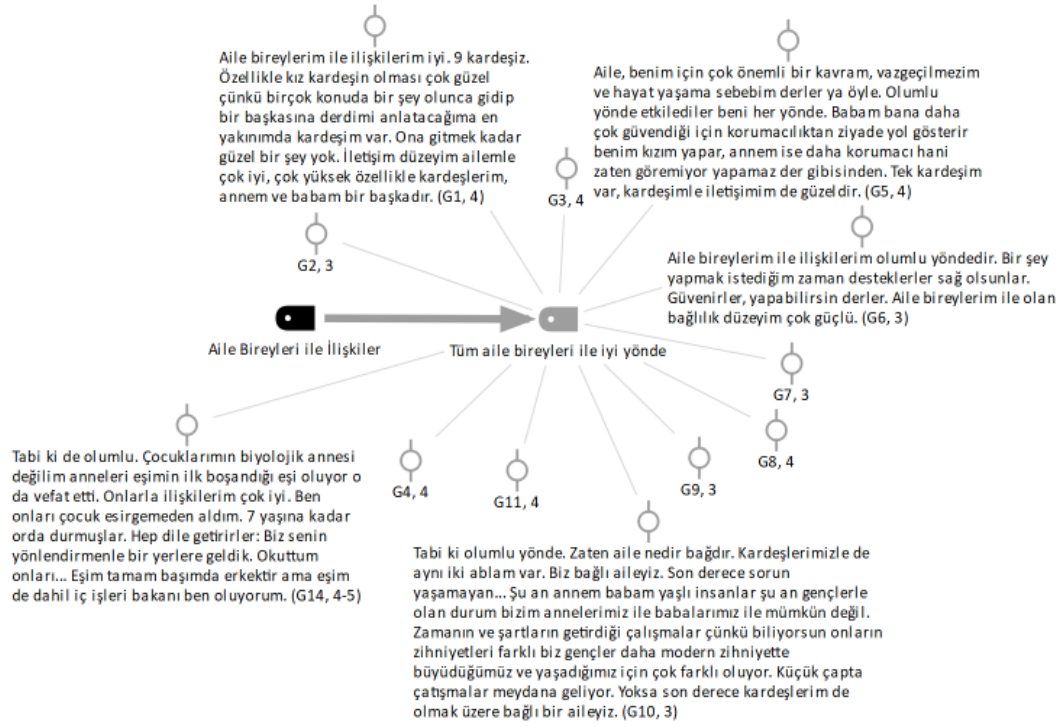

Şekil 5. Aile Bireyleri ile İlişkilerin Kod Matrisi

26 görüşün ifade edildiği kod matrisinde aile bireyleri ile ilişkiler için ana kodlar ve alt kodlar oluşturulmuştur. 15 katılımcının aile bireyleri ile ilişkisi iyi yönde, bu katılımcılar içerisinde 1 katılımcının kardeşleri ile 2 katılımcının ise annesi ile ilişkileri iyi yöndedir. 5 katılımcının ise en az bir aile bireyi ile ilişkileri olumsuz yöndedir. Aile bireyleri ile

ilişkilerinin iyi yönde olduğunu ifade eden 6 katılımcı ise ayrıca ailelerinin korumacı olduğunu da vurgulamıştır.

Katılımcıların bir kısmının bu temaya yönelik düşünceleri genel olarak "Aile bireylerim ile ilişkilerim iyi yönde" şeklindedir. Bu katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

Şekil 6. Aile Bireyleri ile İlişkileri İyi Yönde Olan Katılımcıların Düşüncelerinin Kod-Alt-Kod Modeli

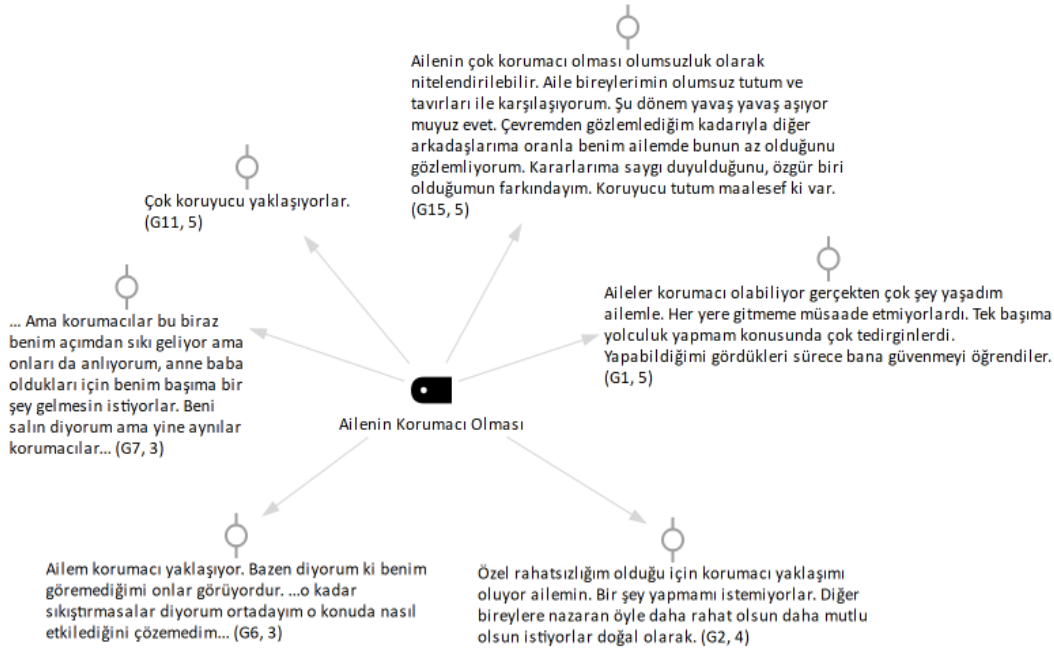
Aile bireylerinden özellikle annesi veya kardeşleri ile ilişkilerinin iyi yönde olduğunu belirten 3 katılımcının düşünceleri şu şekildedir:

"...Annem ilgileniyor çünkü benim ağrılarım var. Ağrılarımın başa çıkmaya çalışıyorum. O da bana bir şekilde yardımcı olmaya çalışıyor..." (G12)

"Annem, babam vefat etti. Kardeşlerim uzakta. Onları her gün arıyorum. Onlar da beni arıyorlar. Mutlu oluyorum. Her zaman geliyorlar." (G13)

"Olumlu yönde olduğunu ifade edebilirim. Özellikle ailemde annem ile ilişkim oldukça olumlu ve bağlılığımızda yüksek bu açıdan olumsuz bir deneyimim yok." (G15)

Aile bireyleri ile ilişkilerinin iyi yönde olduğunu belirten katılımcılar ayrıca ailelerinin çok korumacı olduğunu da ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların ailelerinin korumacı olmasına yönelik düşünceleri şu şekildedir:

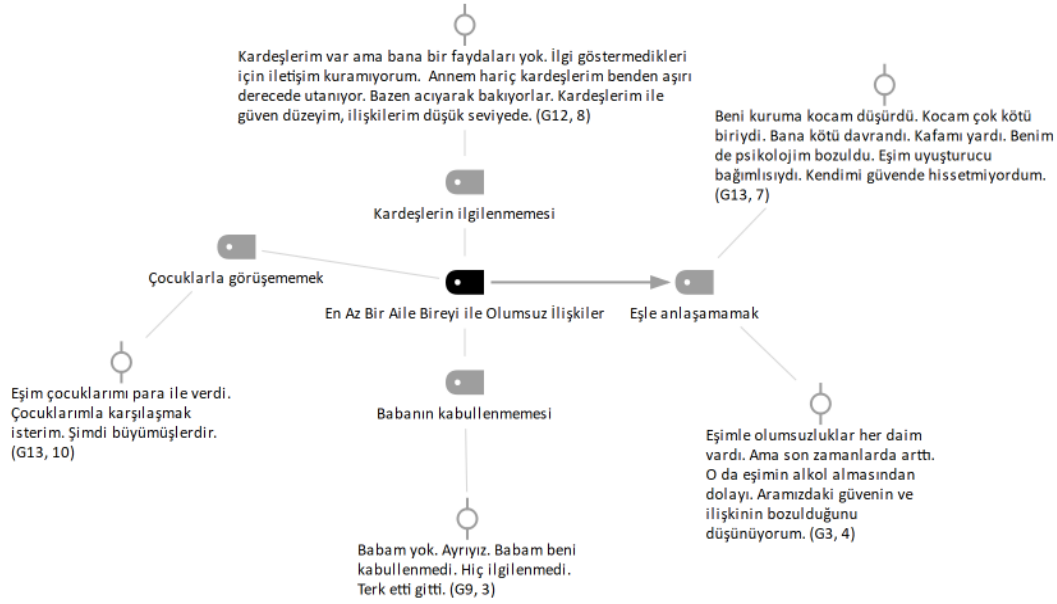

Şekil 7. Aile Bireylerinin Korumacı Olduğunu İfade Eden Katılımcıların Düşüncelerinin Kod-Alt-Kod Modeli

Aile bireyleriyle ilişkilerinin iyi yönde olduğunu ifade eden bir başka katılımcı ayrıca ailesi ile ilişkisini “Aileme bağılıyım, bağımlı değilimdir” cümlesini vurgulayarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Aileme bağılıyım. Bağımlı değilimdir. Sorunlar yaşarız illaki ama ailemi severim. Bunun için biraz uğraşmam gerekti. Ben yaşitlarımdan hassastım, küçüktüm. Korumak için beni işlere ve çevreye karşı fazla korkuttular. Lisede, üniversitede yaptıklarımı tek başıma yaptığımı göstererek, endişelerini sararak yapabildim bunu. Zaman istedi. Ailem bana üzülüyor. Samimi oldukları, acımsı bir üzülmeye olmadığı için etkilemiyor. Hepsi benimle gurur duyuyorlar. Hani bazen söylerler bazen söylemezler. Onu biliyorum. Hissediyorum.” (G4)

En az bir aile bireyi ile ilişkilerinin olumsuz yönde olduğunu ifade eden katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

Şekil 8. En Az Bir Aile Üyesi ile Yaşanan Olumsuz İlişki Yaşayan Katılımcıların Düşüncelerinin Kod-Alt-Kod Modeli

O halde aile bireyleri ve eş ile olan ilişkiyi bozan temel faktörlerin *güvensizlik*, *sadakatsizlik*, *aşırı korumacılık*, *ilgisizlik*, *şiddet* olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki şekilde sorun yaşadığı anlaşılan katılımcıların düşüncelerinden tespit edilen sorunların dağılımları gösterilmiştir.

Kod Sistemi	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10	G11	G12	G13	G14	G15	TOPLAM
✓ Aile ve Eş ile Yaşanan Sorunlar																0
✓ Eş ile Yaşanan Sorunlar																0
Güvenin azalması ve bağın kopması			■										■			2
Çocuklarını para ile satması													■			1
Alkol ve madde kullanması			■										■			2
Şiddet													■			1
✓ Aile ile Yaşanan Sorunlar																0
En az bir aile üyesinin ilgisiz olması																0
Babanın ilgilenmemesi									■							1
Kardeşlerin ilgilenmemesi												■				1
Ailenin zorla evlendirmesi													■			1
Evlenilecek kişinin ailesinin kabul etmesi													■			1
Ailenin evlenmeye karşı çıkması													■			1
Ailenin korumacı olması	■	■				■	■				■				■	6
Σ TOPLAM	1	1	2	0	0	1	1	0	1	0	1	3	5	0	1	17

Şekil 9. Aile Bireyleri ile İlişkiler ve Bağlılık Düzeyi Konusundaki Düşüncelerden Tespit Edilen Sorunlar

17 görüşün ifade edildiği kod matrisinde sorunlara dair alt kodlar oluşturulmuştur. 10 katılımcının düşüncelerinden sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. G12 ve G13'ün daha çok, 8 katılımcının daha az sorun yaşadığı görülmektedir. 5 katılımcının ise sorun yaşamadığı

anlaşılmaktadır. Ancak aile içerisinde sorunların olmayacağı anlamına gelmediği de katılımcıların düşüncelerinden ortaya koyulmuştur.

G3, G13'ün eşi, G12'nin kardeşleri, G9'un babası ile olan ilişkisine yönelik sosyal sermaye düzeylerinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. Ailenin korumacı olması alt kodunda düşünceleri olan katılımcıların aileleriyle ilişkilerinin iyi yönde olduğu ancak ailelerinin korumacı olmasının onların kendilerini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Hem bu katılımcıların hem de sorun yaşamadığı tespit edilen katılımcıların ise genel olarak aile bireyleri ile sosyal sermaye düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır.

3.2.2. Akrabalık, Arkadaşlık, Komşuluk İlişkileri ve Bağlılık Düzeyi

Bu alt tema altında katılımcıların akrabaları, arkadaşları ve komşularıyla ilişkileri ve bağlılık düzeylerine yönelik düşünceleri ve deneyimleri üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda engelli kadınların kendi deneyimlerinden tespitler yapılarak yaşadıkları sorunlar da ortaya koyulmuştur.

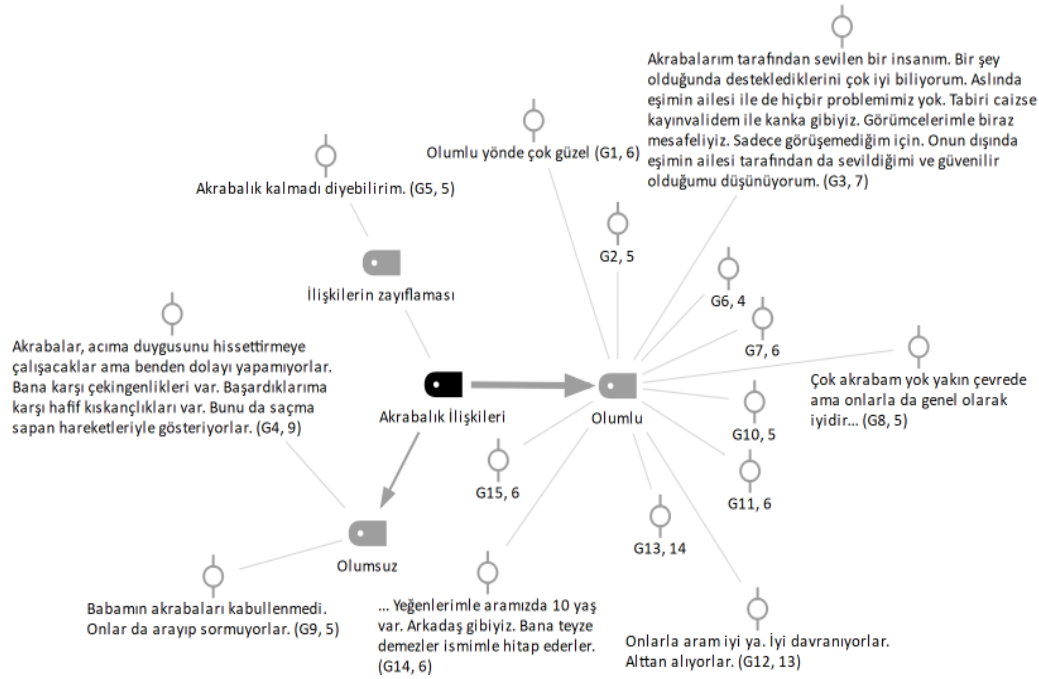
Aşağıdaki şekilde katılımcıların akrabaları, arkadaşları ve komşularıyla ilişkilerine dair düşüncelerinin dağılımları gösterilmiştir.

Kod Sistemi	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10	G11	G12	G13	G14	G15	TOPLAM
▼ Akrabalık-Arkadaşlık-Komşuluk ilişkileri																0
▼ Komşuluk ilişkileri																0
İlişkilerin zayıflaması																1
Nötr																1
Olumlu																13
▼ Arkadaşlık ilişkileri																0
Hem olumlu hem olumsuz																1
Arkadaş canlısı olmamak																2
Olumlu																12
▼ Akrabalık ilişkileri																0
İlişkilerin zayıflaması																1
Olumsuz																2
Olumlu																12
Σ TOPLAM	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	45

Şekil 10. Akrabalık, Arkadaşlık ve Komşuluk İlişkilerinin Kod Matrisi

45 görüşün ifade edildiği kod matrisinde ana kodlar ve alt kodlar oluşturulmuştur. 12 katılımcının akrabaları ile ilişkileri olumlu, 2 katılımcının olumsuz yönde olduğu, 1 katılımcının ise akrabaları ile ilişkilerinin zayıfladığı görülmektedir. Yine 12 katılımcının arkadaşları ile ilişkileri olumlu, 1 katılımcının hem olumlu hem olumsuz yönde, 2 katılımcının arkadaş canlısı olmadığı anlaşılmaktadır. 13 katılımcının komşuları ile ilişkileri olumlu, 1 katılımcının ilişkilerinin zayıfladığı, 1 katılımcının ise herhangi bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir.

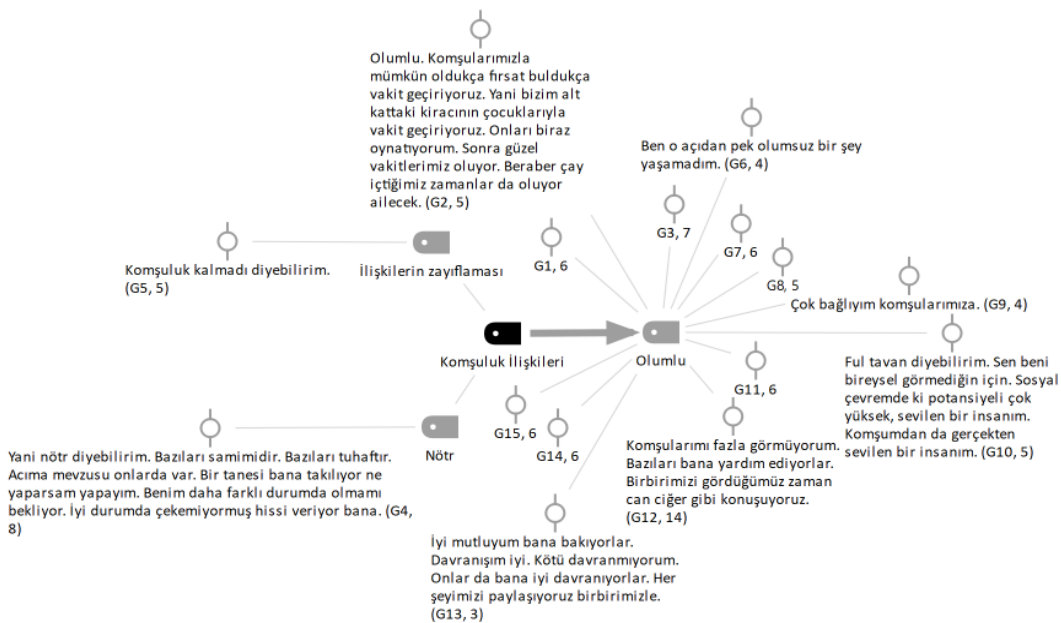
Akrabalık ilişkilerine yer verilen bazı katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

Şekil 11. Akrabalık ilişkilerine yönelik düşüncelerin kod-Alt-Kod Modeli

Analiz sonucunda katılımcıların birçoğunun akrabalık ilişkilerinin olumlu yönde olduğu görülmektedir. Katılımcıların akrabalığa önem verdikleri anlaşılmaktadır. Akrabalık bağınu kuvvetlendiren faktörler *sevgi, saygı, anlayış, ilgidir*. Akrabalık ilişkilerinin olumsuz yönde olduğunu ve akrabalığın kalmadığını ifade eden katılımcıların düşüncelerinden anlaşıldığı üzere akrabalık bağınu zayıflatan faktörler *kıskançlık, umursamazlık, acıma duygusudur*.

Komşuluk ilişkilerine yer verilen bazı katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

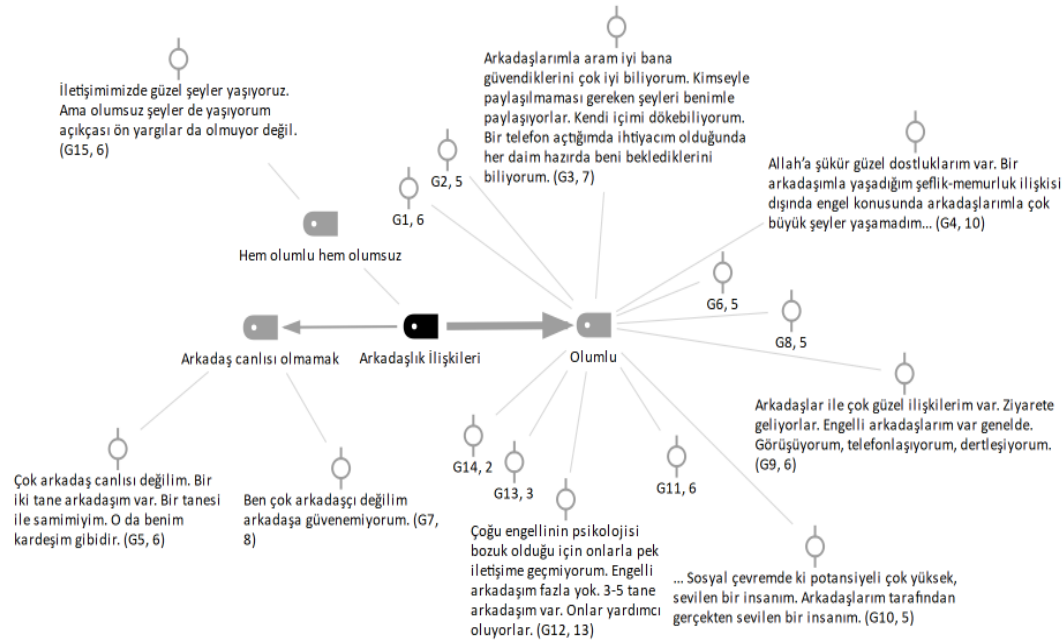

Şekil 12. Komşuluk İlişkilerine Yönelik Düşüncelerin Kod-Alt-Kod Modeli

Analiz sonucunda katılımcıların birçoğunun komşularıyla ilişkilerinin olumlu yönde olduğu görülmektedir. Katılımcıların komşuluğa önem verdikleri anlaşılmaktadır. Komşuluk bağıni kuvvetlendiren faktörler *yardımseverlik, sevgi, samimiyet, iletişimdir*. Komşuluğun artık kalmadığını ve komşularıyla herhangi bir ilişkisinin olmadığını ifade eden katılımcıların düşüncelerinden anlaşıldığı üzere komşuluk bağıni zayıflatan faktör acıma duygusudur.

Şekil 11 ve 12'den anlaşılacağı üzere akrabalarıyla ilişkileri iyi yönde olan katılımcıların komşularıyla da ilişkileri iyi yöndedir.

Arkadaşlık ilişkilerine yer verilen bazı katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

Şekil 13. Arkadaşlık İlişkilerine Yönelik Düşüncelerin Kod-Alt-Kod Modeli

Analiz sonucunda katılımcıların birçoğunun arkadaşlarıyla ilişkilerinin olumlu yönde olduğu görülmektedir. Katılımcıların arkadaşlığa, dostluğa önem verdikleri anlaşılmaktadır. Arkadaşlık bağıni kuvvetlendiren faktörler *ziyaret, sohbet, dertleşmek, sevmek, samimiyettir*. Arkadaş canlısı olmadığını ve arkadaşlarıyla hem olumlu hem olumsuz yönde ilişkisi olduğunu ifade eden katılımcıların düşüncelerinden anlaşıldığı üzere arkadaşlık bağıni zayıflatan faktörler *güvensizlik ve önyargıdır*.

Bu alt temaya yönelik veriler değerlendirildiğinde katılımcıların önemli sorunlar yaşamadıkları tespit edilmiştir. Katılımcılar ara sıra olumsuz sayılabilecek sorunlar yaşanabildiğini ayrıca ifade etmişlerdir. Ancak bu sorunlara rağmen bağlarının devam ettiğini aktarmışlardır. Bu doğrultuda katılımcıların akrabaları, komşuları, arkadaşları ile ilişkilerine yönelik sosyal sermayelerinin yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Çalışma Hayatı

Aşağıdaki şekilde katılımcıların çalışma durumlarına ilişkin düşüncelerinin dağılımları gösterilmiştir.

Kod Sistemi	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10	G11	G12	G13	G14	G15	TOPLAM
Çalışma Durumu																0
Çalışıyor																6
İşyerinde sağlanan fırsatlar																0
Evden çalışmak																2
Küçük sermaye ile iş imkanı																1
Fiziksel şartların iyileştirilmesi																1
Engelli aparatı																1
İdare izni																1
Doktor hizmeti																1
Fırsatın sağlanmaması																1
İşyerindeki tutum ve davranışlar																0
Olumlu																5
Olumsuz																0
Hem olumlu hem olumsuz																1
Kendine güven üzerine etkisi																0
Etkili																5
Etkili değil																1
Çalışmıyor																9
Çalışmama önündeki engeller																0
Evdeki sorumluluklar																1
Mesleğe uygun iş bulamama																1
Engel nedeninden kaynaklı																3
Atanamamak																1
Sağlık sorunları																2
Erişilebilirlik-ulaşılabilirlik so																1
İşverenlerin olumsuz tutumları																3
Herhangi bir engel yok																1
Çalışmanın iyi oluş haline etkisi																0
Kötü etkilemekte																4
Orta düzeyde etkilemekte																5
TOPLAM	3	3	4	5	4	5	5	4	3	5	3	3	3	3	4	57

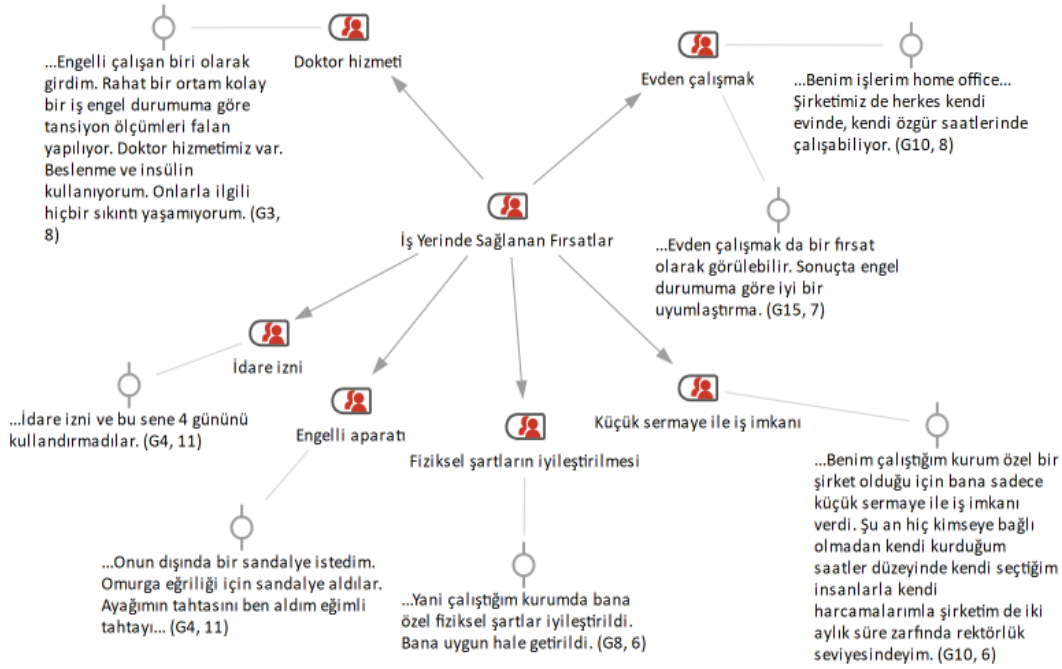
Şekil 14. Çalışma Durumuna İlişkin Kod Matrisi

57 görüşün ifade edildiği kod matrisinde ana kodlar ve alt kodlar oluşturulmuştur. 6 katılımcının çalıştığı ve bu katılımcılar içerisinde 5'i için iş yerinde çeşitli fırsatlar sağlandığı, 1'i için herhangi bir fırsat sağlanmadığı görülmektedir. 5 katılımcı için iş yerinde işverenler ve iş arkadaşları tarafından sergilenen tutum ve davranışların olumlu, 1 katılımcı için hem olumlu hem olumsuz yönde olduğu anlaşılmaktadır. Bu tutum ve davranışların 5 katılımcının kendilerini güvende hissetmeleri üzerinde etkili olduğu, 1 katılımcı için etkili olmadığı tespit edilmiştir. Bu katılımcılar haricinde 9 katılımcı ise çalışmamaktadır. 9 katılımcı çalışmamalarının önünde çeşitli engellerden bahsetmişlerdir. 1 katılımcı çalışmamasının önünde herhangi bir engelden bahsetmemiştir. Bu engellerin 4 katılımcının iyi oluş halini kötü etkilediği, 5 katılımcının iyi oluş halini ise orta düzeyde etkilediği görülmektedir.

3.3.1. Çalışan Engelli Kadınlar

Katılımcılar kendileri için iş yerinde sağlanan fırsatlardan şöyle bahsetmişlerdir:

Engelli Kadınların Yaşadıkları Sorunları Pierre Bourdieu'nun Sosyal-Ekonomik-Kültürel Sermaye Terimleri Bağlamında Düşünmek

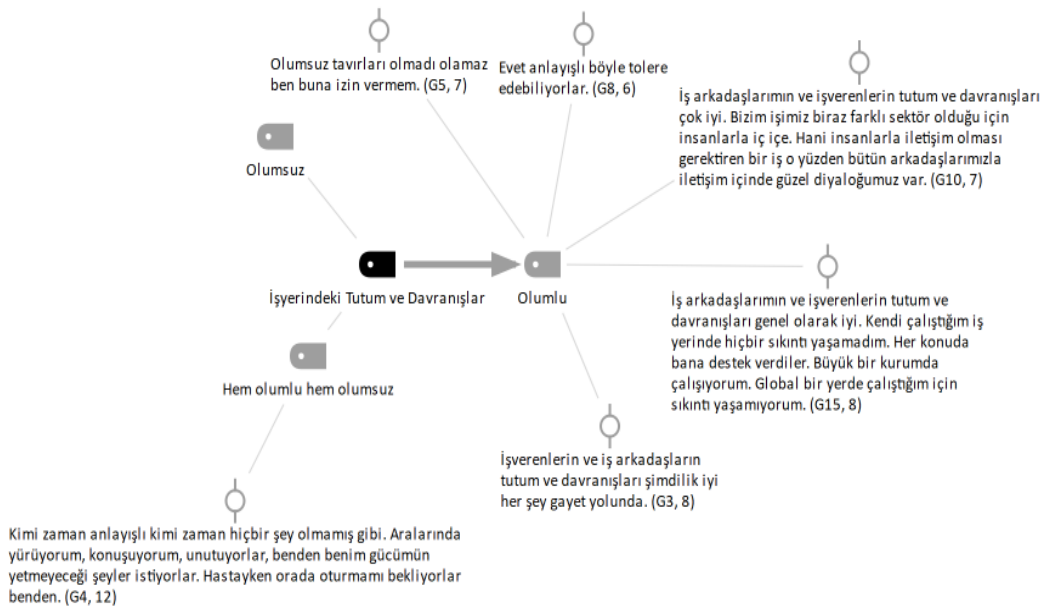

Şekil 15. İş Yerinde Sağlanan Fırsatların Kod-Alt-Kod Modeli

Kendisi için herhangi bir fırsat sağlanmadığını ifade eden katılımcının düşünceleri ise şu şekildedir:

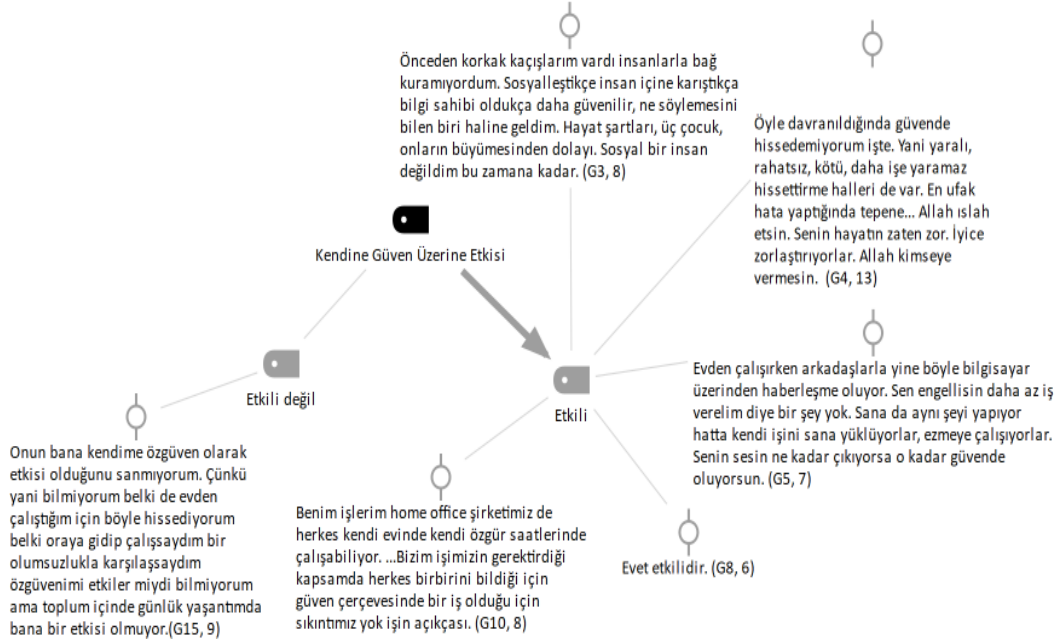
“Hiçbir fırsat sağlanmıyor. Sadece engelli izni var. Geri kalan herkesle aynı gibi. Evden çalışırken arkadaşlarla yine böyle bilgisayar üzerinden haberleşme oluyor. Sen engellisin daha az iş verelim diye bir şey yok. Sana da aynı şeyi yapıyor...” (G5)

Katılımcılar işverenler ve iş arkadaşları tarafından kendilerine karşı sergilenen tutum ve davranışlardan şu şekilde bahsetmişlerdir:

Şekil 16. İşverenler ve İş arkadaşları Tarafından Sergilenen Tutum ve Davranışlara Karşı Düşüncelerin Kod-Alt-Kod Modeli

Katılımcılar iş yerinde sergilenen tutum ve davranışların kendini güvende hissetme üzerinde etkili olup olmadığına yönelik düşüncelerini şu şekilde aktarmışlardır:

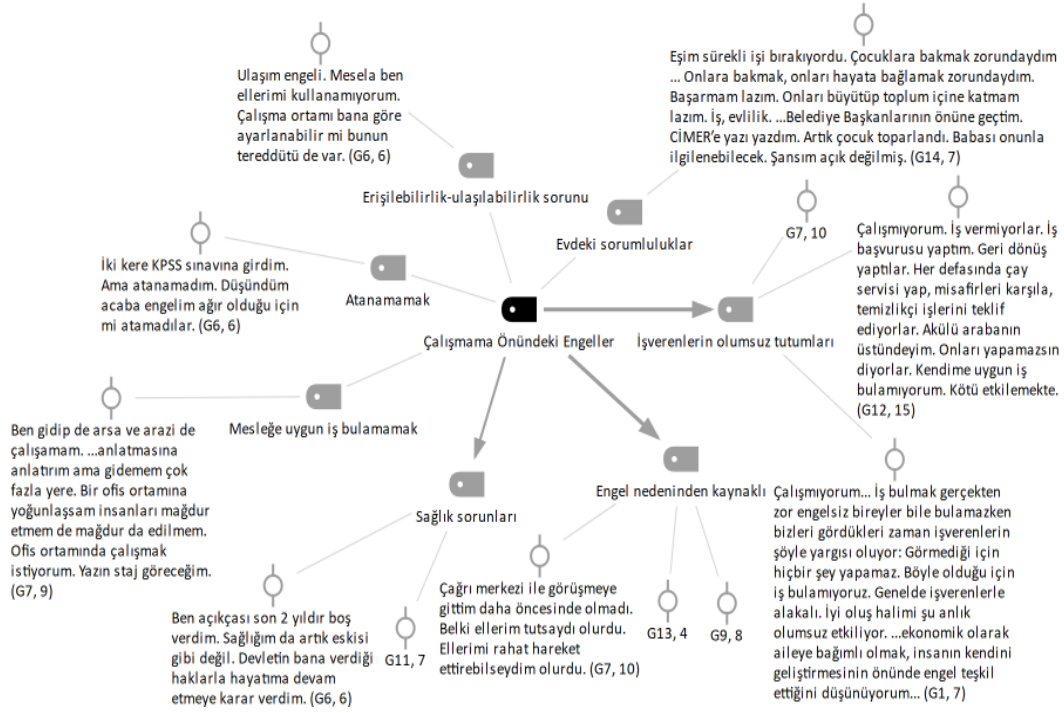
Şekil 17. İş Yerinde Sergilenen Tutum ve Davranışların Kendini Güvende Hissetme Üzerinde Etkili Olup Olmadığına Yönelik Düşüncelerin Kod-Alt-Kod Modeli

Çalışma hayatı içerisinde bulunan engelli kadınlar hem ekonomik hem de psiko-sosyal yönden kendilerini geliştirebilme fırsatı elde edebilmektedirler. Bu doğrultuda engelli kadınların ailelerine ve eşlerine olan bağımlılığını azaltan, diğer bireylerle sosyal uyumunu ve yaşam kalitesini artıran, toplumda yer edinmesini sağlayan temel belirleyici etkenin *çalışma hayatı* olduğu söylenebilir.

3.3.2. Çalışmayan Engelli Kadınlar

Katılımcılar çalışmamalarının önündeki engellerden şu şekilde bahsetmişlerdir:

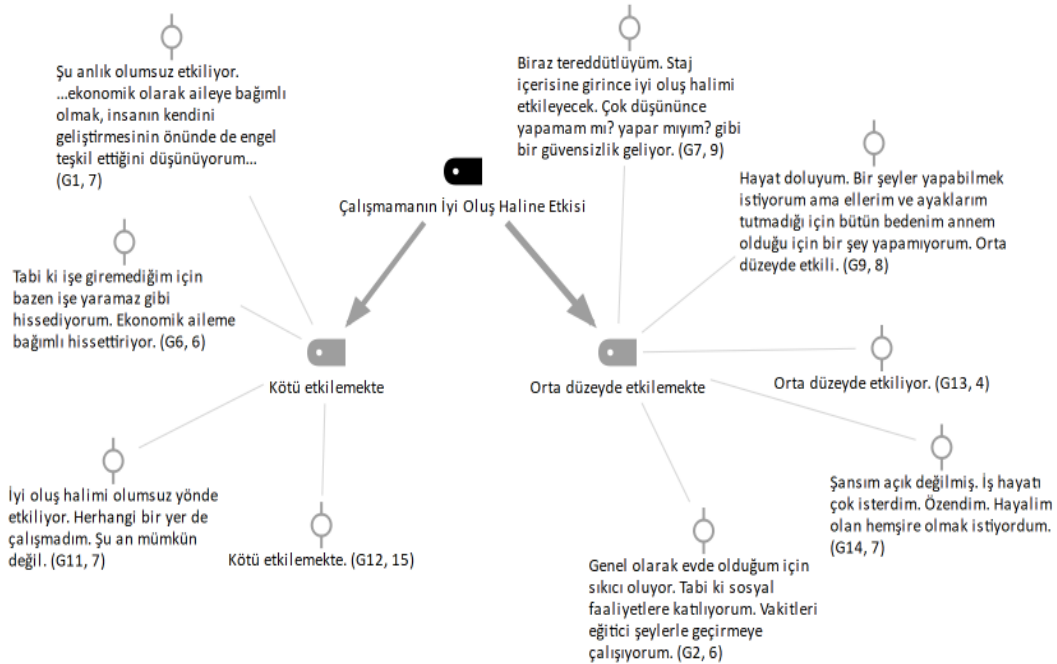
Engelli Kadınların Yaşadıkları Sorunları Pierre Bourdieu'nun Sosyal-Ekonomik-Kültürel Sermaye Terimleri Bağlamında Düşünmek

Şekil 18. Çalışmamanın Önündeki Engellerin Kod-Alt-Kod Modeli

Analiz sonucunda çalışmama önündeki engellerin en fazla *işverenlerin olumsuz tutumlarından ve engellilikten kaynaklı* nedenler olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin işverenler tarafından bir işi yapamaz, bağımlı bireyler olarak görülmeleri onların çalışma hayatının içerisine girmelerine engel olmaktadır.

Katılımcılar çalışmamanın iyi oluş hallerine etkisini şu düşüncelerle ifade etmişlerdir:

Şekil 19. Çalışmamanın İyi Oluş Haline Etkisine Yönelik Düşüncelerin Kod-Alt-Kod Modeli

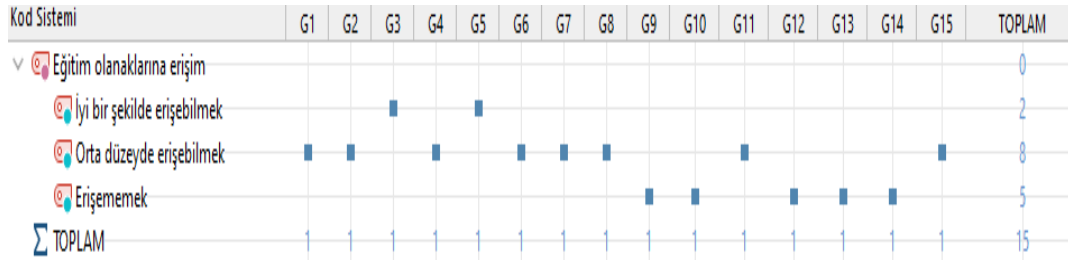
Katılımcılar çalışmamanın iyi oluş hallerini kötü etkilediğini “ekonomik olarak aileme bağılım, kendimi geliştiremiyorum, işe yaramaz hissediyorum” kelimeleri ile aktarmışlardır. İyi oluş hallerini orta düzeyde etkilediğini ifade eden katılımcıların ise “güvensizlik geliyor, şansım açık değilmiş, sıkılıyorum” kelimelerini ve “korku, tereddüt” duygularını vurguladıkları anlaşılmaktadır.

Çalışma hayatı teması altında sorun yaşayan katılımcıların çalışma hayatı içerisine giremeyen katılımcılar olduğu tespit edilmiştir. Şekil 18’de bahsedilen çalışmama önündeki engeller, engelli kadınların “ekonomik olarak aileye bağımlı olmak, yoksulluk, kendini geliştirememek, sosyal güvencesizlik, iyi oluş halinde azalma” gibi sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada ekonomik sermayesi düşük seviyede olan engelli kadın sayısının ekonomik sermayesi yüksek düzeyde olan engelli kadın sayısından daha fazla olduğu saptanmıştır. Ekonomik sermayesi düşük olan engelli kadınlar ise ailelerinden ve eşlerinden maddi destek almaktadırlar.

3.4. Eğitim Olanaklarına Erişim

Aşağıdaki şekilde katılımcıların eğitim olanaklarına erişimine ilişkin düşüncelerinin dağılımları gösterilmiştir.

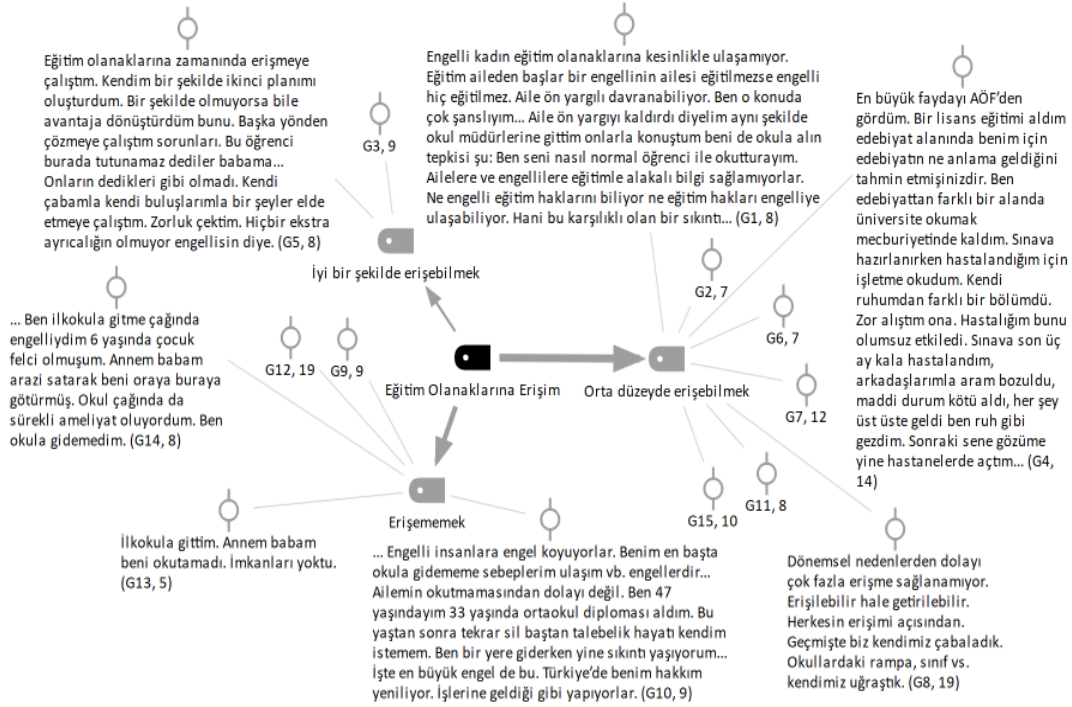

Şekil 20. Eğitim Olanaklarına Erişime İlişkin Kod Matrisi

15 görüşün ifade edildiği kod matrisinde ana kod ve alt kodlar oluşturulmuştur. 2 katılımcının eğitim olanaklarına iyi bir şekilde, 8 katılımcının orta düzeyde erişebildiği görülmektedir. 5 katılımcı ise eğitim olanaklarına erişemediğini ifade etmiştir.

Katılımcıların eğitim olanaklarına ne düzeyde erişebildiklerine dair düşünceleri şöyledir:

Engelli Kadınların Yaşadıkları Sorunları Pierre Bourdieu'nun Sosyal-Ekonomik-Kültürel Sermaye Terimleri Bağlamında Düşünmek

Şekil 21. Eğitim Olanaklarına Erişime İlişkin Düşüncelerin Kod-Alt-Kod Modeli

Analiz sonucunda eğitim olanaklarına orta düzeyde erişebildiğini ve hiç erişemediğini ifade eden katılımcı sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu katılımcıların düşüncelerinden eğitim olanaklarına erişimdeki engellerin; erişilebilirlik-ulaşılabilirlik sorunu, ailelerin önyargılı olması, sağlık sorunları, atanamamak, engel durumu, okuldaki olumsuz tutumlar, eğitim haklarını bilmemek, maddi yetersizlik olduğu saptanmıştır.

Eğitim olanaklarına orta düzeyde erişebildiğini belirten bir diğer katılımcının düşünceleri şöyledir:

"Ulaşmak istediğime ulaşıyorum. Hiçbir yeteneğim yok. Kendimi odun gibi kabul ediyorum... Mücadele edecek yeteneğimi kaybettim. Yoruldum ben artık." (G11)

G11'in düşüncelerinden kendini gerçekleştiremediği ve yaşam memnuniyetinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Eğitim olanaklarına erişemediğini belirten G12'nin düşünceleri şöyledir:

"Halk eğitim merkezlerinin el sanatları kursuna gidiyorum. Çok başarılıyım. Filografi yapıp satıyorum. Bu şekilde hayat ile mücadele ediyorum. Okumam yazmam iyi, bireysel eğitimde öğrendim. Ailem hiç okula göndermedi. Benim hayatımla oynadılar. Aile ilgisiz olduğu sürece o engelli her zaman sürünür. Ailem destek olmuyor. Ben tek başıma mücadele ediyorum. Ben tek başıma çalışamam ki başımda bir öğretmen olması lazım." (G12)

G12 okuyamamasının önündeki engellerin ailesinden kaynaklı olduğunu vurgulamıştır.

Eğitim olanaklarına iyi bir şekilde erişebildiğini ifade eden katılımcılar ise kendi çabalarıyla ikincil planlarını oluşturduklarını ancak engelli kadınların eğitim olanaklarına erişiminde olumsuz tutumların engel teşkil ettiğini de vurgulamışlardır.

Çalışmadaki engelli kadınların eğitim seviyeleri genel olarak düşük değildir. 7'si üniversite, 3'ü lise mezunudur. 5 kişiden 1'i okur-yazar değil, 3'ü ilkökula, 1'i ortaokula kadar okumuştur. Eğitim seviyeleri düşük ve yüksek olan katılımcılardan yalnızca 5'inin kendi mesleğini yerine getirdiği, 1'inin özel bir şirkette çalıştığı, okur-yazar olmayan, ilkökula kadar okuyan ve üniversite mezunu katılımcılardan ev hanımı olan, atanamadığı için kendi mesleğini yapamayan ve daha öncesinde tarım işinde çalışmış katılımcıların ise ekonomik olarak ailelerine ve eşlerine bağımlı yaşamlarını sürdürdükleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda engelli kadınların eğitimlerine yönelik kültürel sermayelerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Bourdieu'nun sosyolojik araştırma temelini oluşturan sosyal-ekonomik-kültürel sermaye terimleri bağlamında 15 engelli kadının kendi düşüncelerinden yaşadıkları sosyal sorunlar tespit edilerek benlik algıları ve kendilerini gerçekleştirebilmeleri desteklenmiştir.

Çalışmada, ilk olarak engelli kadınların güvenli veya güvensiz ortamdaki sosyal iletişim ağları ve bağlılık düzeyleri değerlendirilmiştir. Engelli kadınların genellikle güvenli ortamda daha rahat iletişim kurdukları, güvensiz ortamda ise mesafeli oldukları görülmüştür. Çoğunluğun güvenli ve güvensiz ortamdaki sosyal iletişim ağları ve bağlılık düzeylerine yönelik sosyal sermayelerinin yüksek düzeyde, 4 katılımcının ise düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. İkinci olarak engelli kadınların aileleri, akrabaları, arkadaşları ve komşuları ile olan ilişkileri ve bağlılık düzeyleri incelenmiştir. Engelli kadınların büyük bir kısmının tüm aile bireyleriyle, akrabaları, komşuları ve arkadaşlarıyla sosyal iletişimlerine yönelik sosyal sermayelerinin yüksek düzeyde, 4 engelli kadından 2'sinin eşi, 1'inin kardeşleri, 1'inin babası ile sosyal sermayelerinin ise yetersiz olduğu saptanmıştır. Üçüncü olarak engelli kadınların çalışma hayatı değerlendirilmiştir. Çalışma hayatı içerisinde bulunan 6 engelli kadın iş yerinde kendilerine sağlanan fırsatların; engelli aparatı, idare izni, fiziksel şartların iyileştirilmesi, küçük sermaye ile iş imkânı, evden çalışmak, doktor izni olduğunu ifade etmişlerdir. İşverenler ve iş arkadaşları tarafından sergilenen tutum ve davranışların genel olarak olumlu yönde olduğunu belirtmişlerdir. Çoğunluk bu tutum ve davranışların kendilerini güvende hissetme üzerinde etkili olduğunu söylemiştir. Çalışmayan 9 engelli kadın ise işe girememenin önündeki engellerin; erişilebilirlik-ulaşılabilirlik sorunundan, atanamamaktan, mesleğe uygun iş bulamamaktan, evdeki sorumluluklardan, işverenlerin olumsuz tutumlarından,

engellilikten, sağlık sorunlarından kaynaklandığını belirtmişlerdir. İşsizliğin bir kısım engelli kadının iyi oluş halini orta düzeyde etkilediği, bir kısım engelli kadını ise kötü etkilediği saptanmıştır. Çalışmada ekonomik sermaye yetersizliği hisseden engelli kadın sayısı daha fazladır. Dördüncü olarak engelli kadınların eğitim olanaklarına ne düzeyde eriştikleri tespit edilmiştir. Eğitim olanaklarına orta düzeyde erişebildiğini belirten katılımcı sayısı fazla olduğu için engelli kadınların eğitim olanaklarına erişimine yönelik kültürel sermayelerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır.

Çalışmanın amacı açısından değerlendirildiğinde engelli kadınların toplumsal hayat içerisinde işsizlik, işverenlerin önyargıları, sosyal destek yetersizliği, yalnızlık, güvensizlik, kendini gerçekleştirememek, yaşam memnuniyetinin ve iyi oluş halinin düşük olması, aile ve evlilik hayatına ilişkin sorunlar, atanamamak, engellilikten kaynaklı sağlık sorunları, fiziksel çevrenin erişilebilir-ulaşılabilir olmaması gibi farklı sorunlar yaşadıkları saptanmıştır. Bu sorunlar engelli kadınların, bireylerle ve kurumlarla olan iletişimlerinin, bağlılık ve güven düzeylerinin düşük olmasına neden olmaktadır. Engelli kadınların sosyal hayatta yaşadıkları sorunları anlamada ve sorunlara karşı çözüm önerisi geliştirmede mikro-mezzo-makro anlamda sosyal-ekonomik-kültürel sermaye terimlerini dikkate almak gerekmektedir. Bu doğrultuda engelli kadınlara yöneltilen “Toplumun bir bireyi olarak yaşadığınız şehirde size ve diğer tüm engelli kadınlara yönelik sosyal, kültürel ve ekonomik alanda ne tür çalışmaların yapılmasını isterdiniz?” sorusuna verilen cevaplar, Mayer'in (2003: 6-7) dezavantajlı gruplar için belirttiği çeşitli kaynaklara uygun olarak başlıklar altına yerleştirilmiştir.

Bilgiler: Haklarını bilmeyen engelli kadınlar için bilinçlendirme programları düzenlenmelidir.

İstihdam: Ekonomik olarak ailesine bağımlı olan engelli kadınların ekonomik gücünün artırılması için çalışma hayatında fırsatlar oluşturulmalıdır. İstihdam hayatı içerisinde ihtiyacın çok olduğu alanlarda mesleki eğitimler verilmelidir. Engelli birey çalıştıran kurum ve kuruluşların düzenli olarak denetimi sağlanmalıdır. Kendi işini kurmak isteyen engelli kadınlar desteklenmelidir.

Eğitim: Eğitimin her kademesinde engelli kadınlar ve kız çocukları desteklenmelidir. Bunun için ücretsiz eğitim kurumlarının sayısı artırılabilir. İlgili meslek elemanlarına farkındalık eğitimleri verilmelidir. Eğitim hayatına katılımında aileler önyargılı davranabilmektedir. Ailelere eğitimler verilmelidir. Engelli kadınların mezun oldukları alanlarla ilgili TÜBİTAK etkinliklerine ve projelerine katılımı kolaylaştırılmalıdır.

Sağlık: Süreğen hastalığı olan engelli kadınların tüketmeleri gereken ürünlerin fiyatlarında indirim yapılmalıdır.

Duyarlı destek sistemleri: Engelsiz kafe sayıları artırılmalıdır. Engelsiz kanallar açılmalıdır. Toplumsal hayat içerisinde engelli kadınların yaşadıkları erişilebilirlik-ulaşılabilirlik sorunu için işlevsel çözümler üretilmelidir. Senaryo yazarı, yönetmen ve oyunculuk alanlarında kendilerini gerçekleştirmek isteyen engelli bireyler eğitimlerle desteklenmelidir.

Toplumsal düzen ve adalet için engelli kadınların haklarını işlevsel bir şekilde kullanabileceği bir düzen oluşturulmalıdır. Engelli kadınların haklarını kullanmalarına engel oluşturan insanlar bir yaptırımla karşılaşmalıdır.

Destek topluluğu: Engelli kadınların birbirleriyle iletişimini artırmak adına fırsatlar oluşturulmalıdır. Engelli kadınların sosyalleşebilmeleri için sosyo-kültürel etkinlikler (Müzelere ve tarihi yerlere geziler, tiyatro gösterileri, şenlikler, festivaller vb.) artırılmalıdır. Engelli kadınlar için psiko-sosyal destek hizmetleri verilmelidir.

Gelişmeyi teşvik etme: Kişisel gelişim kursları ile engelli kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik alanda kendilerini ifade edebilmeleri için özgüvenlerini artırıcı çalışmalar yapılmalıdır.

Kendi kendine saygı: Toplum, genelde engelli bireylere özelde engelli kadınlara olan bakış açısını iyileştirmelidir.

Kaynakça

- Altıntaş, Ö. (2020). İşitmek engelli kadın olmak. *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 1121-1128.
- Bourdieu, P. (1977). Cultural reproduction and social reproduction. (J. Karabel ve A. H. Halsey (der.). *Power and Ideology in Education*. (ss. 487-511). New York: Oxford University Press. piggottclass.weebly.com/uploads/2/3/1/7/23179512/bourdieu_cultural_and_social_reproduction.pdf
- Bourdieu, P. (1983). Ökonomisches kapital, kulturelles kapital, soziales kapital. Hrsg: Kreckel, Reinhard, *Soziale Ungleichheit, Soziale Welt, Sonderband 2*. Göttingen. 183-198. bourdieukapital.pdf (blogsport.de)
- Bourdieu, P. (1986). The field of capital. In *Handbook of Theory and Research For The Sociology of Education*. J. Richardson (Ed.). New York: Greenwood. 241-258. rbsasicsbourdieu1986-theformsofcapital.pdf
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press. reflexive-sociology-b-and-w.pdf (middlebury.edu)
- Buz, S., ve Karabulut, A. (2015). Ortopedik engelli kadınlar: Toplumsal cinsiyet çerçevesinde bir çalışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 25-45.
- BM ENGELLİ HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME (BM EHİS). (2006).

- Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma Deseni. (Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi. John W. Creswell - Nitel Araştırma Yöntemleri.pdf - Free Download PDF (kupdf.net).
- Çelik, Ş. N. ve Çalık Var, E. (2021). İşitme engeli olan kadınların sosyal uyumlarının incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(52), 425-451.
- Dursun, O. (2018). Toplum Pierre Bourdieu ile düşünmek. *Global Media Journal TR Edition*, 8 (16), 68-123.
- Erdoğan, O. (2017). İnsan hakları bağlamında engelli kadınların sosyo-ekonomik sorunları: Trabzon ili örneği. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(14), 90-114.
- Erdurak, Y. (2022). Dezavantajlı grupların toplumla bütünleşmesinde sosyal sermaye ve sosyal hizmet yaklaşımı. Fatma Kahraman Güloğlu (Ed.). Sosyal Hizmet Çalışmaları 3 içinde, (ss. 13-47). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Hawkins, R., & Maurer, K. (2012). Unravelling social capital, disentangling a concept for social work. *British Journal of Social Work*, 42(1), 353-370. untitled (nyu.edu)
- Mayer-Steven, E. (2003). What is a "disadvantaged group?". Effective Communities Project. What is a "Disadvantaged Group?" (studylib.net)
- Meekosha, H. (2005). A feminist/gendered critique of the intersections of race and disability: The Australian experience. <http://www.womenaustralia.info/leaders/bib/WLP004466.htm>
- Makkonen, L. M. T. (2002). Multiple, compound and intersectional discrimination: Bringing the experiences of the most marginalized to the fore. institute for human rights. Åbo Akademi University. <http://hdl.handle.net/20.500.12389/20334>
- Mathbor, G. M. (2007). Enhancement of community preparedness for natural disasters: The role of social work in building social capital for sustainable disaster Relief and Management. *International Social Work*, 50(3), 357-369. <http://doi.org/10.1177/0020872807076049>
- Kurnaz-Özdemir, D. (2012). Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri üzerine bir araştırma: Tuzla ilçesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 23(1), 67-81.
- Kahraman-Güloğlu, F. (2019). Uluslararası çalışmaların gündeminde engelli kadın ayrımcılığının ifadesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30 (1), 260-285.
- Karataş, K ve Gökçearsan-Çıfci, E. (2010) Türkiye'de engelli kadın olmak: Deneyimler ve çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (13), 147-153.
- Orhan, S. ve Özkan, E. (2020). Engelli kadın olmak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-19.

- Özkuş, M., Kalaycı, I., Aslan, A. (2017). Yaşlılık ve kadın sorunlarını toplumsal sermaye perspektifinden düşünmek. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 366-386.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "habitus", "sermaye" ve "alan" üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*, (62), 1-21.
- Pearson, H. E. (2012). A methodological approach to examining racial and ethnic minorities with disabilities: intersecting and interlocking race/ethnicity, disability, and gender. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Iowa: Iowa State University Graduate College. <https://dr.lib.iastate.edu/entities/publication/c339c29b-aab3>
- Pekin Deklarasyonu. (1995). Dördüncü Dünya Kadın Konferansı.
- Stubbs, D., & Tawake, S. (2009). Pasific sisters with disabilities: At the intersection of discrimination. United Nations Development Programme (UNDP) Pacific Center. <https://pacificwomen.org/research/pacific-sisters-with-disabilities>.
- Singleton, T. L., Breslin, M. L., Lewis, C. ve Metts, R. L. (2002). Gender and disability: A survey of interAction member agencies, findings and recommendations on inclusion of women and men with disabilities in international development programs. Mobility International USA (MIUSA). <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/downloaddoi=10.1.1.531.4727&rep>
- Sastry, T. S. N. (2012). University of pune human rights of vulnerable & disadvantaged groups course book-II. University of pune. Book_II_final (unipune.ac.in)
- The World Bank. (2022, April 14). Disability inclusion. <https://www.worldbank.org/en/topic/disability#1>
- UN Women. (2018). The Empowerment of Women and girls with disabilities- towards full and effective participation and gender equality. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/12/the-empowerment-of-women-and-girls-with-disabilities>
- Ünaldı, H. (2011). Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.